

KUŞAKLARARASI SOSYAL HAREKETLİLİK: TEMEL KAVRAMLAR, ÖLÇME YÖNTEMLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI SOSYAL HAREKETLİLİK ARAŞTIRMALARI

Kemal Aydın* - Hasan Aykut Karaboğa**
Nadire Gülçin Yıldız*** - Hüseyin Özalp****

Öz

Bu makalede, kuşaklar arası sosyal hareketlilik araştırmalarında kullanılan temel kavramlar ve terimler ele alınmış ve hareketlilik tablolarının ölçüm yöntemleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, yapısal ve dolaşım hareketliliği ile giriş-çıkış tabloları tanımlanmış ve üçüncü bölümde, İngiltere'de yapılan bir sosyal hareketlilik araştırması örneğinde hesaplamaların nasıl yapıldığı açıklanmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümlerde, İngiltere, ABD ve Türkiye'de sosyal kelimesi hareketlilik araştırmalarının temel sonuçları kısaca özetlenmiş ve geleceğe yönelik projeksiyonlar üzerinde durulmuştur. Beşinci bölümde, iki büyük ölçekli uluslararası karşılaştırmalı hareketlilik araştırmasının temel bulguları ana hatlarıyla irdelenmiş ve çeşitli sosyal hareketlilik teorilerinin öngörülleri tartışılmıştır. İngiltere, ABD ve Türkiye'de kuşaklar arası sosyal hareketlilik kavramları benzerlik arz etmektedir. Her üç ülkede de kuşaklar arası sosyal hareketliliğin baskın karakteri yukarı doğru kısa mesafeli hareketliliktir. Türkiye'de yapısal hareketlilik bir miktar daha yüksekken İngiltere ve ABD'de dolaşım hareketliliği daha yüksektir. Ancak İngiltere ve ABD'de 1980'lerden başlayarak orta düzey işlerin daralması, gelir eşitsizliğinin artması ve düşük ücretli işlerde büyüme gibi nedenlerle sosyal hareketliliğin hızının yavaşlamaya başladığını ve aşağı doğru hareketliliğin yaygınlaştığı tartışması gündemdedir. Türkiye'de gelir eşitsizliği ve eğitim düzeyinin yaygınlaşması ile eğitim yatırımı getirisinin düşmesinin sosyal hareketliliği zorlaştırdığı ileri sürülmektedir. Uluslararası karşılaştırmalı sosyal hareketlilik araştırma sonuçları, dönemin koşullarına göre değişiklik göstermiştir. Bulgular, çeşitli sosyal hareketlilik teorilerinin varsaydığı düzenlilikleri desteklememektedir. Uzun vadeli eğilim, sanayileşmiş ülkelerde yapısal hareketlilikte eğilimsiz dalgalanmalar ve bazı dönemlerde yakınsama, dolaşım hareketliliğinde göreceli istikrar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklar arası sosyal hareketlilik, Yapısal ve Dolaşım, Giriş ve çıkış tabloları, Uluslararası karşılaştırmalı sosyal hareketlilik, Sosyal tabakalaşma.

* Kemal Aydın, Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, E-posta: kemal.aydin111@gmail.com, Orcid:0000-0002-2013-7085

** Hasan Aykut Karaboğa, Dr. Öğretim Üyesi Amasya Üniversitesi E-posta: h.aykut.karaboga@amasya.edu.tr, Orcid:0000-0001-8877-3267

*** Nadire Gülçin Yıldız, Doç. Dr., Boğaziçi Üniversitesi, E-posta: nadiregulcin.yildiz@bogazici.edu.tr, Orcid:0000-0002-5852-9658

**** Hüseyin Özalp, Dr. Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi, E-posta: huseyin.ozalp@amasya.edu.tr Orcid:0000-0003-1215-195X

Bu makaleye atıf için: Aydın, Kemal, Karaboğa, Hasan Aykut, Yıldız, Nadire Gülçin ve Özalp Hüseyin. (2025). Kuşaklararası Sosyal Hareketlilik: Temel Kavramlar, Ölçme Yöntemleri ve Karşılaştırmalı Sosyal Hareketlilik Araştırmaları, SDE Akademik Dergisi 5(1), 1-50

INTERGENERATIONAL SOCIAL MOBILITY: BASIC CONCEPTS, MEASUREMENT METHODS, AND COMPARATIVE SOCIAL MOBILITY STUDIES

**Kemal Aydın - Hasan Aykut Karaboğa
Nadire Gülçin Yıldız - Hüseyin Özalp**

Abstract

In this study, the basic concepts and terms used in intergenerational social mobility research were discussed and the measurement methods of mobility tables were explained. In the second part, structural and circulation mobility and inflow-outflow tables were defined and in the third part, how the calculations were made in the example of a social mobility study carried out in the UK was explained. In the third and fourth sections, the main results of the mobility studies conducted in the UK, the USA and Türkiye were briefly summarized and future prospects were discussed. In the fifth section, the main findings of two large-scale international comparative mobility studies were outlined and the predictions of various social mobility theories were discussed. Patterns of intergenerational social mobility in the UK, the US and Turkey were similar. In all three countries, the dominant character of intergenerational social mobility was upward short-distance mobility. However, it is argued that starting in the 1980s in the UK and the US, the pace of social mobility began to slow down and downward mobility increased due to reasons such as the shrinkage of middle-level jobs, increasing income inequality and the growth of low-wage jobs. In Turkey, it is argued that the widespread expansion of educational level and the decrease in the return on investment in education make social mobility difficult. Finally, the results of international comparative social mobility research have varied according to the conditions of the period. The findings do not support the regularities assumed by various social mobility theories. The long-term trend has been a trendless fluctuation in structural mobility in industrialized countries and a convergence in some periods, and relative stability in circulation mobility.

Keywords: *Intergenerational social mobility, Structural and Circulation mobility, Inflow and outflow tables, International comparative social mobility, Social stratification.*

Giriş

Toplumsal tabakalaşma araştırmalarının temel konularından biri, sosyal hareketliliktir. Bir toplumun sosyal ve ekonomik istikrarı, sosyal hareketlilik kalıplarının ve yönelimlerinin incelenmesiyle değerlendirilebilir. Sosyal hareketliliğin yönü ve dinamikleri, bir toplumun sosyo-ekonomik gelişimini anlamada kritik ipuçları sunar. Modern toplumlarda artan rekabet dinamikleri, hangi bireylerin toplumsal merdivenin üst basamaklarına çıkabildiği konusunda sürekli bir merak uyandırmıştır. Özellikle başarı öykülerine odaklanan biyografi türü kitapların en çok satanlar listesinde yer alması, bu ilginin popüler kültürdeki yansımalarından biridir.

Sosyoloji literatüründe sosyal hareketlilik ve statü kazanımı araştırmaları, bireylerin toplumsal katmanlar arasında nasıl hareket ettiğini ve bu hareketliliğin altında yatan nedenleri analiz eder. Sosyal hareketlilik araştırmaları, mesleki yapının yukarı veya aşağı yönlü dikey hareketliliğini, ebeveynlerin sosyal statüleri ile karşılaştırıldığında, bireylerin hangi ölçüde yukarı veya aşağı hareket ettiğini ya da mevcut konumlarını koruduğunu incelemeyi amaçlar. Dolayısıyla bu tür araştırmalar, dikey hareketlilik veya hareketlilik eksikliğini etkileyen faktörleri, bireylerin ne sıklıkta yeni sınıflara, mesleklere veya gelir gruplarına geçiş yaptıklarını ve bu geçişlerin ardındaki nedenleri sorgular.

Modern toplumlarda sosyal hareketlilik, bireyin doğuştan gelen ailevi avantajları ile kişisel başarıları arasındaki ilişkiye dayanır. Bununla birlikte, fırsat eşitliği prensipleri dikkate alındığında, bireylerin sosyo-ekonomik konumlarının ne ölçüde ailelerinden gelen avantajlara ve ne ölçüde kişisel çaba ve başarılarına bağlı olduğunun anlaşılması, sosyal hareketlilik çalışmalarının temel meselelerinden biridir. Başarıya yönelik toplumsal değer ve inançlar göz önünde bulundurulduğunda, sosyal hareketlilik araştırmalarına duyulan sosyolojik ilginin anlaşılır olduğu söylenebilir. Ancak, 1960'lara kadar bu sosyolojik ilgi çoğunlukla teorik spekülasyonlarla sınırlı kalmış ve ampirik veriye dayalı araştırmalar nispeten sınırlı olmuştur.

Ancak 1960'lı yıllarda yapılan çalışmalar teorik bakış açısından istatistiksel kanıtlara geçiş yapmıştır. Amerikalı sosyologlar Peter Blau ve Otis

Dudley Duncan'ın (1967) çalışmalarının, sosyal hareketlilik araştırmalarında bir dönüm noktası olduğu kabul edilir. Blau ve Duncan, geniş veri setleri ve gelişmiş istatistiksel analiz yöntemleri kullanarak, sonraki araştırmalara model oluşturan bir çerçeve sunmuşlardır. Bu çerçevede, sosyal tabakalaşma araştırmalarının büyük bir kısmı, sosyal hareketlilik ve statü kazanımı konularına odaklanmıştır. Özellikle fırsat eşitliği ve yoksulluk konusundaki çalışmalar, çeşitli ülkelerde önemli bir ilgi görmüş ve bu araştırmaların büyük bölümü son 50-60 yıl içinde gelişmiştir. Bununla birlikte, 1960, 1970 ve 1980'lerde gerçekleştirilen büyük ölçekli sosyal hareketlilik projelerinin devamı niteliğinde, daha güncel ve geniş veri setlerine dayalı çalışmaların sayısı sınırlı kalmıştır (Kerbo, 2006: 369). Bunun yerine, daha küçük ölçekli ve güncel veriler sunan araştırmalar süregelmektedir.

Bu çalışmada, sosyal hareketlilik araştırmalarında kullanılan temel kavramlar, terimler ve metodolojik yaklaşımlar ele alınmakta; örnek bir hareketlilik tablosu üzerinden hesaplamaların nasıl yapıldığı detaylandırılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde *yapısal hareketlilik, dolaşım hareketliliği ve giriş-çıkış tabloları* analiz edilirken, üçüncü bölümde Goldthorpe'un Oxford Üniversitesi Sosyal Hareketlilik Araştırması tabloları örneklendirilerek kavramlar somutlaştırılmıştır (Goldthorpe, 2013). Bu çerçevede, İngiltere'deki sosyal hareketlilik kalıpları tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de yürütülen sosyal hareketlilik çalışmalarının bulguları, yapısal ve dolaşım hareketliliği boyutları çerçevesinde tartışılmış ve geleceğe yönelik öngörüler değerlendirilmiştir.

Son olarak, savaş sonrası dönemdeki son 50 yılı kapsayan iki büyük ölçekli uluslararası sosyal hareketlilik araştırmasının bulguları analiz edilerek, sosyal hareketlilik teorilerinin öngörülleri irdelenmiştir. Tartışma ve sonuç bölümünde ise tüm bulgular özetlenmiş ve geleceğe ilişkin öneriler sunulmuştur.

1. Sosyal Hareketlilik: Temel Kavram ve Terimler

Sosyal hareketlilik araştırmaları, toplumsal tabakalaşma sistemlerini anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Araştırmacılar açısından sosyal hareketlilik, farklı bakış açıları ile ele alınmaktadır. Bu bakış açılarından biri zaman bakımından sosyal hareketlilik, Zaman bakımından sosyal hareketlilik *kuşak içi* ve *kuşaklar arası* şeklinde iki başlıkta sınıflandırılmaktadır. *Kuşaklar arası hareketlilik* bireylerin tabakalaşma sisteminde bir seviyeden diğerine, yukarı veya aşağı hareketidir. Kuşaklar arası hareketlilik ebeveynlerin mesleki konumları ile oğulların/kızların mesleki konumları mukayese edilerek incelenir. Örneğin bir oğulun dedesi veya babasına kıyasla daha yüksek, daha düşük veya eşit bir mesleki mevkiye ulaşıp ulaşmadığı kuşaklar arası hareketlilik ile ölçülebilir. *Kuşak içi hareketlilik* ise bireylerin mesleki konumunun uzun bir zaman dilimi boyunca incelenmesi ile elde edilir. Kuşak içi hareketlilik bir bireylerin ilk içi ile ikinci, üçüncü veya dördüncü içinden daha yüksek, daha düşük veya eşit konumda olup olmadığının ölçülmesidir. Kuşak içi hareketlilik bir kişinin mesleki statüsünün 10-20 yıl sonra değişip değişmediğini ölçmekle elde edilir.

Kuşaklar arası ve kuşak içi hareketlilik tabakalaşma sistemi içindeki açıklığın derecesi hakkında bilgi sağlamakla birlikte araştırmaların odak noktası kuşaklar arası harekettir. Kuşaklar arası sosyal hareketlilik ebeveynlerin sosyo-ekonomik konumu ile çocuklarının yetişkin olarak elde edeceği konum arasındaki ilişkiyi ifade eder. Kuşaklar arası hareketlilik kişilerin ebeveynlerine kıyasla sosyal merdivende ne kadar yukarı veya aşağı hareket ettiğini yansıtır. Böylece toplumsal fırsat eşitliği ve sınıf sisteminin açıklığı üzerine fikir verir.

Sosyal hareketlilikte ilk önemli ayırım, yatay ve dikey hareketlilik arasındadır. *Yatay sosyal hareketlilik*, bireylerin eşdeğer mesleki statüler arasında hareket etmesini ifade eder. Bu tür hareketlilik, bireyin toplumsal konumunu değiştirmeden farklı bir içi pozisyonuna geçmesi durumunda gözlemlenir. Buna karşın, tabakalaşma çalışmalarında asıl ilgi odağı bir bireyin mesleki statüsünün yükselmesi ya da düşmesiyle gerçekleşen *dikey sosyal hareketlilik*dir. Örneğin, mesleki prestij çalışmalarında bir polis

memurunun puanı 50, bir öğretmenin 64 ve bir berberin puanı 36 olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, bir polis memurunun öğretmenlik mesleğine geçişi **yukarı yönlü dikey hareketlilik**, berberliğe geçişi ise **aşığı yönlü dikey hareketlilik** olarak tanımlanabilir (Kerbo, 2006: 370).

Dikey hareketliliğin genel kapsamı, sınıf sisteminin açıklığı hakkında bir şeyler söyleyebilir. Ancak, yukarı ve aşağı dikey hareketliliğin basit bir analizi yanıltıcı olabilir. Sosyologlar ayrıca **yapısal hareketlilik** ve **dolaşım hareketliliği** arasında da sınıflandırma yapmaktadır (Kerbo, 2006: 370). İngilizce literatürde yapısal hareketlilik **mutlak hareketlilik** ve dolaşım hareketliliği de **değişim, göreceli-izafi veya nispi hareketlilik** olarak da kullanılmaktadır. Sosyal hareketlilik tablolarında gördüğümüz hareketlilik temelde yapısal/mutlak ve değişim/dolaşım hareketliliği olmak üzere iki temel sürecin sonucudur.

Yapısal Hareketlilik (mutlak hareketlilik) mesleki yapıdaki değişikliklerden kaynaklanan hareketliliğin miktarı olarak tanımlanabilir. Yapısal veya mutlak hareketlilik, basitçe sınıf kökenleri (birinin içinde yetiştiği toplumsal sınıf) ile sınıf varış yerleri (anketin yapıldığı tarihte sahip olunan sınıf) arasındaki hareket olarak anlaşılır. Yapısal veya mutlak sosyal hareketlilik, bir sosyal sınıftan diğerine geçen toplam insan sayısına bakar. Ayrıca toplumdaki yapısal değişikliklerle ilgilendiği için yapısal hareketlilik olarak da bilinir. Yapısal hareketlilik, toplumdaki hareketlilik kalıpları ve oranlarıyla ilgilenir.

Belirli bir toplumda gözlemlediğimiz kuşaklar arası hareketliliğin miktarı büyük ölçüde o toplumun mesleki yapısındaki değişimin derecesine bağlıdır. Bireysel hareketlilik fırsatları ve toplumlarda meydana gelen toplam hareketlilik miktarı, ekonomik üretim ve dağıtım sistemindeki yapısal değişikliklerden güçlü bir şekilde etkilenir. Yapısal hareketlilik, mesleki yapının genişlemesi veya daralması sonucu ortaya çıkan hareketlilik miktarını ifade eder ve ekonomik büyüme ile iş alanlarının genişlemesi gibi toplumsal değişimlerden kaynaklanır. Örneğin, ekonominin büyümesiyle üst düzey mesleklerde yeni pozisyonların ortaya çıkması, alt düzey mesleklerden üst düzey mesleklere doğru bir hareketliliğe yol açacaktır. Dolayısıyla-

la yapısal hareketlilik, mesleki pozisyonlardaki değişikliklerin toplumdaki genel hareketlilik miktarına etkisini ölçer (Sernau, 2011: 215).

Dolaşım hareketliliği ise toplumdaki bireylerin sınıf kökenleri ile mevcut mesleki konumları arasındaki ilişkiyi değerlendirir. Dolaşım Hareketliliği, literatürde bazen *değişim-görelî-izafî*, *nispi* hareketlilik ve *toplumsal akışkanlık* olarak da isimlendirilmektedir. Farklı sınıf kökenlerine sahip kişiler arasında bir hedef sınıfta bulunma şanslarının diğerine göre karşılaştırılması, dolaşım hareketliliğinin temelini oluşturur. Mevcut mesleki yapıda mümkün olan dolaşımdır ve mesleki yapıdaki değişim hareketleri ile açıklanan hareketliliğin miktarıdır (Erikson & Goldthorpe, 1992).

Gözlenen hareketlilik ile yapısal hareketlilik arasındaki fark olan dolaşım hareketliliği, yeni pozisyonların oluşumundan ziyade bireyler ve pozisyonlar arasındaki devir veya değişimi yansıtır. Dolaşım hareketliliği, sistemde bazıları yukarı hareket ederken diğerleri düştüğünde meydana gelir. Bu tür hareketlilik, bireyler arasında pozisyon değişimiyle ilgilenir ve toplumsal sistemde fırsat eşitliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilir. Örneğin, bir toplumda babaları yüksek statüde olan oğulların daha düşük statüdeki mesleklere geçmesi, alt statüdeki bireylerin yukarıya tırmanması için fırsatlar yaratır. Her iki sosyal hareketlilik türü faydalı olsa da fırsat eşitliği ve toplumda kapalılık derecesini daha net gösteren dolaşım hareketliliğidir. Dolaşım hareketliliği, sistemde bazıları yukarı hareket ederken diğerleri düştüğünde meydana gelir. Kapalı ve büyümeyen bir ekonomi yalnızca bu tür bir hareketlilik sunabilir. Birinin yukarı çıkması için, bir başkasının aşağı inmesi ve tepede yer açması gerekir (Sernau, 2011: 214). Bir toplumda farklı sınıflardaki bireyler en üst mevkiye yükselmek için farklı kaynaklara sahiptir. Eğer kaynaklar herkes için eşit olmuş olsaydı hareketlilik şansı da her sınıf için aynı olurdu.

Hareketliliğin ne kadarının yapısal değişimden ve ne kadarının da toplumdaki eşitlik ve açıklıktan kaynaklandığını hesaplamak da oldukça önemlidir. Toplumsal hareketlilik araştırmalarında, **odds oranları** sıklıkla kullanılarak farklı sınıf kökenlerinden gelen bireylerin sınıf hedeflerine erişimdeki eşitsizlikler analiz edilir. Odds oranları, toplumdaki açıklık de-

recesini ölçmede önemli bir araç olarak görülür ve farklı mesleki kökenlerden gelen bireylerin toplumsal konumlarını karşılaştırmada fayda sağlar. Sosyoloji literatüründe başından beri hareketlilik araştırmaları mesleki prestij üzerinden en fazla beş-altı meslek kullanılarak yapılmaktadır. Meslekler üzerinden ölçümler ileri istatistik metotları ile çok gelişmiştir. Öyle ki 70'li yıllardan sonra büyük ölçekli veriler ile araştırmalar yapılmamıştır ve bunun bir nedeni de batılı ülkelerde konunun açıklığa kavuşturulduğu için büyük ölçekli araştırmalara ihtiyaç duyulmadığı ifade edilmektedir (Hout & Hauser, 1992).

Sosyal hareketlilik ve statü kazanımı çalışmalarının çoğu işlevselci tabakalaşma varsayımından hareketle mesleki prestij ölçümlerine dayanmaktadır. Bu yaklaşımda meslekler itibar skalasına göre en yüksekte düşüğe sıralanmaktadır. Statü kazanımı çalışmaları doğrudan statü sıralamalarını kullanırken sosyal hareketlilik çalışmalarında geleneksel hale gelmiş üst düzey profesyonel, alt düzey profesyonel, üst düzey mavi yakalı (vasıflı), alt düzey mavi yakalı (yarı vasıflı) işçi meslekleri, çiftçilik ve vasıfsız meslekler şeklinde daha genel bir sıralama kullanılmaktadır. Bunu yapmanın en kabul edilir yolu meslekleri ISCO'ya (Intergenerational Standard Classification of Occupations) göre kodlamak ve ISCO'daki ana grupları kullanarak istenilen meslek gruplarını oluşturmaktır. Yukarıda tanımlanan kavram ve terimler daha önce İngiltere'de yapılmış klasik bir sosyal hareketlilik tablosu üzerinden açıklandığında daha da somutlaşmaktadır. Çapraz tablolar üzerinden metot, kavram ve terimleri izah etmeden önce bir sınıflandırma daha yapılmaktadır. Sosyal hareketlilik araştırmalarının sonuçları çapraz tablolar üzerinde yorumlanırken **giriş** (inflow) ve **çıkış** (outflow) tabloları dikkate alınarak açıklanmaktadır. Sosyal hareketlilik giriş (inflow) ve çıkış (outflow) tabloları ile ölçülür. Bunlar baba mesleği ile oğul mesleğinin çarpaz tablosundan satır ve sütun istikametinde yüzdelerin hesaplanması ve yorumlanması ile yapılır.

Giriş Tablosu babanın geçmişteki mesleği ile oğul veya kızın mevcut mesleğinin çarpaz tablo şeklinde sunumudur. Giriş tablosu, oğulları veya kızları mesleki kategorilere ayırır ve her meslek kategorisine karşılık gelen

yüzdeler dağılımları inceler. Giriş tablosu, çeşitli mesleki pozisyonlarda işe alınan kişilerin mesleki aile geçmişlerini tanımlar. Örneğin, bir giriş tablosu, şu anda üst orta sınıf mesleki pozisyonlarda bulunan kişilerin aile kökenlerini gösterir ve bu pozisyonlardaki kişilerin yüzdesinin ne kadarının üst, orta ve alt düzey mesleklerden geldiğini belirler.

Çıkış Tablosu ise kavramsal olarak babaları mesleki kategorilere ayırır ve meslek dağılımlarını erkek veya kız çocuklarının yüzdesine göre inceler. Böyle bir tablo beyaz yakalı babaların oğullarının mesleklerini gösteren bir sıra içerir. Örneğin, bir çıkış tablosu ile üst orta sınıf babaların oran olarak kaç oğlunun üst orta sınıf olduğunu ve kaç kişinin daha düşük mesleki pozisyonlarda olduğunu görülebilir. Çıkış tablolarının birincil odak noktası mesleki kalıtım derecesidir, giriş tablolarının birincil odak noktası ise diğer mesleki kökenlerden mesleki işe alım derecesidir. Çıkış tablosu, bir kişinin belirli bir başlangıç sınıfında başladığı göz önüne alındığında, belirli bir hedef sınıfa girme şansını söyler. Bir çıkış tablosu, kariyerlerin sınıf geçmişinden ne ölçüde etkilendiğini gösterir. Bir diğer ifade ile bir çıkış tablosu “nereye gittiler?” diye sorarken giriş tablosu “nereden geldiler?” i sormaktadır. Çıkış tablosu ile satırlar arasındaki yüzdeler, giriş tablosu ile de sütunlar arasındaki yüzdeler hesaplanmaktadır (Hout, 1983).

2. Kuşaklar Arası Sosyal Hareketliliğin Ölçümü

Sosyal hareketliliğin en yaygın biçimi kuşaklar arası hareketliliktir. Tablo 1’de Goldthorpe’un İngiltere ve Galler’de *Oxford Üniversitesi Sosyal Hareketlilik Çalışmasının* çıkış (outflow) tablosu sonuçları yer almaktadır. Bu tabloda babanın mesleki konumu ile oğulun mesleki konumu iki boyutlu çapraz bir tablo ile gösterilmektedir. İngiltere ve Amerika’da yapılan araştırmalarda kızlar ve siyahlar dâhil edilmemiş ve tamamen beyaz erkekleri kapsamıştır. Tablo 1’deki araştırmada Goldthorpe, üst, orta ve alt düzey olmak üzere üç farklı sınıflandırma yapmıştır. Üst düzey meslekler beyaz yakalı profesyonel mesleklerden oluşmakta ve üst düzey profesyoneller, yöneticiler, idareciler, üst düzey beyaz yakalılar (doktor, mühendis, profesör vb.) ile işverenler ve sermaye sahipleri bu kategoriye girmektedir. Orta dü-

zey meslekler ise daha alt düzey beyaz yakalılarının toplamından meydana gelmektedir. Büro elemanları, esnaflar, hizmet sektöründe çalışanlar, orta düzey beyaz yakalılar, satış elemanları, serbest meslek sahipleri, kendi işinde çalışanlar, küçük mülk sahipleri ve çiftçiler bu kategoriye dâhil edilmiştir. Alt düzey meslekler ise vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız kol gücüne dayalı mavi yakalı meslekleri ihtiva etmektedir (Breen & Rootman, 2009).

Tablo 1. Çıkış Tablosu: Satırlara Göre Yüzdellik Oranları

	Babanın mesleği	Oğulun mesleği			
		Üst düzey	Orta düzey	Alt düzey	Toplam
Köken	Üst düzey	731	322	189	1242
	Orta düzey	857	1140	1109	3106
	Alt düzey	787	1386	2915	5088
	Toplam	2375	2848	4213	9436
Köken	Üst düzey	%59	%26	%15	100
	Orta düzey	%28	%37	%36	100
	Alt düzey	%15	%27	%57	100

Kaynak: Social Mobility, Breen and Rottmaan in Inequality and Society edited by Manza and Sauder, p. 315, 2009

Hareketlilik tabloları genellikle yüzdellik dilimler halinde sunulmaktadır ve bu çalışmada daha da somutlaştırmak bakımından sayılar ile yüzdellik dilimler birlikte verilmiştir. Tablo1'de çıkış tablosuna bakıldığında bu araştırmanın toplam 9436 kişi ile yapıldığı görülmektedir. Goldhorpe'un elde ettiği sonuçlara göre koyu kalın rakamlarla işaretli olan sonuçlara bakıldığında babası üst düzey meslek sahibi olan 731 oğul, babası orta düzey meslek sahibi olan 1140 ve babası alt düzey meslek sahibi olan 2915 oğul mesleki konumlarını korumuş yani hareketsiz kalmıştır. Tablodaki verilere göre, genel mutlak hareketlilik ve mutlak hareketsizlik hesaplandığında $((731+1140+2915)=4786 \rightarrow (4786 / 9436)=0.51$ ya da $(\%59+\%37+\%57)/3=\%51$) sonuç %51'dir. Bu sonuca göre toplam 9436 kişi ile yapılan sosyal hareketlilik araştırmasında toplumun yarısı mesleki konum olarak aşağı ve yukarı mesleklere doğru hareket halindeyken diğer yarısının mesleki konumu sabit kalmıştır. Bir diğer ifade ile genel mut-

lak hareketlilik olasılığı %49, genel mutlak hareketsizlik olasılığı %51'dir. Tabloda yüzdeler satırlara bakıldığında örneğin üst düzey mesleklerde genel mutlak hareketsizlik oranı %59, orta düzey mesleklerde %37 ve alt düzey mesleklerde %57'dir.

Oğulların babadan devraldığı mesleki mirasa bakıldığında üst düzey beyaz yakalı bir ailede doğmuş 731 (%59) oğul çalışma hayatına başladığında yine en üst düzey bir meslek sahibidir. Babası üst düzey bir meslek sahibi olup da orta düzey beyaz yakalıların olduğu orta düzey mesleklerde inen 322 (%26) kişi ve babası en üst düzey meslek sahibi olup da en alt düzey mesleklerde çalışan 189 (%15) kişi vardır.

Satırlar yüzdeler olarak özetlendiğinde mesleki hiyerarşi bakımından İngiltere ve Galler toplumunun %13'nün (1242/9436) üst, %33'ünün orta ve %54'nün de alt sınıfta bulunduğu görülmektedir.

Babası üst düzey meslek sahibi oğulların çalışma hayatına başladığında yine aynı şekilde üst düzey bir meslekte çalışma ihtimali yaklaşık %59'dur (731/1242=%59). Satırları yüzdeler olarak okumaya devam edersek babası üst düzey meslek sahibi olan bir ailede doğmuş oğulların %59'u sınıf konumunu korurken %26'sının orta sınıfa ve %15'i de en alt sınıfa indiği görülmektedir. Diğer yandan en alt sınıftan en üst sınıfa %15 düzeyinde bir tırmanmanın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu bu çıkış tablosunda satırların yüzdelerinin nasıl okunduğuna dair yukarıdaki sonuçlar özetlendiğinde en alt düzey mesleklerden gelenlerin %15'nin en üst düzey mesleklerle, %27'sinin orta düzey mesleklerle ve %57'sinin de en alt düzey mesleklerde hareketsiz kaldığını söylemektedir. Bir diğer ifade ile işçi sınıfında doğmuş bir erkeğin işçi sınıfında kalma olasılığı 0,57, orta sınıfa ulaşma olasılığı 0,27 ve en üst sınıfa çıkma olasılığı da 0,15 olarak tahmin edilebilir.

Aynı tablo sütunlar üzerinden okunduğunda giriş tablosu ortaya çıkmakta ve sütunların yüzdeleri belirli bir hedef sınıftaki çeşitli başlangıç sınıflarından gelen erkeklerin yüzdesini vermektedir. Tablo 2'de sütunlar üstten alta doğru okunduğunda üst düzey mesleklerde bulunan kişile-

rin %31'nin yine üst düzey mesleki kökenden, %36'sının orta düzey ve %33'nün de alt düzey mesleki kökenden geldiği görülmektedir. Orta düzey mesleki konumdakilerin ise %11'i üst düzey kökenden orta düzeye inmiş, %40'ı aynı şekilde yine orta düzey mesleki kökenden ve %49'u da alt düzey mesleki bir kökenden orta düzeye ulaşmıştır. En alt düzey mesleklerin kökenine bakıldığında %5'nin en üst düzey, %26'sının orta düzey ve %69'unun da alt düzey mesleki kökenden gelmektedir.

Tablo 2. Giriş Tablosu: Sütunlara göre yüzdeler oranları

Köken (N)	Babanın mesleği	Oğulun mesleği		
		Üst düzey	Orta düzey	Alt düzey
	Üst düzey	731	322	189
	Orta düzey	857	1140	1109
	Alt düzey	787	1386	2915
Köken (%)	Toplam	2375	2848	4213
	Üst düzey	31	11	5
	Orta düzey	36	40	26
	Alt düzey	33	49	69
	Toplam	100	100	100

Kaynak: Social Mobility, Breen and Rottmaan in Inequality and Society edited by Manza and Sauder, p. 315, 2009

Sosyal hareketlilik tablolarını satır ve sütunları istikametinde hesaplanan yüzdelerle göre yorumlamak sosyal hareketliliğe farklı bakış açıları sağlamaktadır. Giriş tablosu, sınıf üyelerinin nereden geldiğine göre sınıfların mevcut kompozisyonunu anlatır ve her bir sınıfın bileşiminin ne kadar heterojen veya homojen olduğunu söyler. Bu araştırma sonucu üst sınıf bileşiminin oldukça heterojen olduğuna işaret etmektedir; çünkü her üç sınıftan da en üst sınıfa neredeyse eşit oranda erkeklerden giriş olmuştur. Diğer yandan en alt meslek grubu olan işçi sınıfı daha homojen bir yapıdadır ve işçi sınıfının %69'u da yine işçi sınıfı içinde doğmuş ve mavi yakalı mesleklerde çalışmaktadır. Sınıfların bileşimindeki bu tür farklılıklar *'sınıf bilinci'* oluşmasında etkilidir. Üyelerinin sınıf kökenlerine göre nispeten daha homojen olan bir sınıfın üyelerinin nesilden nesile devam etmesi ka-

panmaya neden olacağı için sınıf bilincinin de daha yüksek olması muhtemeldir (Giddens, 2000: 107). Diğer yandan, en üst sınıfa eşit oranda orta ve alt sınıftan girişlerin olması daha önceki kültür ve alışkanlıkların da gelmesi demektir. Bu durumda alttan üst sınıf konumuna yükselen kişiler yaşam tarzı ile ilgili olarak *statü tutarsızlığı* ile yüzleşmek zorunda kalacaktır. Bu mekanizma alttan gelenlerin oranları daha fazla olduğunda kendi kültürleri ile üst sınıf kültürünü sentezleyip yan yana bulundurmaları şeklinde işlemektedir. Alt sınıflardan en üste çıkan kişilerin her iki hayat tarzını sentezleyip bir orta yol bulması muhtemel olduğundan asimilasyona uğraması zordur ve gündelik hayatta da çoğunlukla böyle olmaktadır (Breen & Rootman, 2009: 317).

Çıkış tablosu, bir kişinin belirli bir başlangıç sınıfından hedef sınıfa girme şansına işaret etmektedir. Çıkış tablosundan hareketle farklı kökenler arasındaki şansların bir karşılaştırmasını yapabiliriz. Örneğin, en alt sınıfta doğan bir işçinin en üst sınıfta mühendis olma şansı %15, en üst sınıf mühendis bir babanın oğlunun da mühendis olma şansı %59'dur. Dolayısı ile üst sınıfta bulunan erkeklerin üst sınıfta kalma olasılığı, en alt sınıfta doğan erkeklerden çok daha fazladır. Bu nedenle çıkış tablosu hareketlilik şanslarındaki sınıf farklılıklarını incelememiz için bir araç sağlar. Bir diğer ifade ile başladığınız yer ile (sınıf kökeniniz) ile nereye gittiğiniz (varış nokتانız, hedef veya menzil) arasındaki ilişkinin gücünü görmemizi sağlar. Bu hesaplamalar ile farklı başlangıç sınıfları arasında hareketlilik şansı karşılaştırmaları yapıldığında, bunu belirli bir başlangıç sınıfından belirli bir varış sınıfına akan yüzdeler açısından yapılmamaktadır. Bunun yerine oranların oranlarına (odds ratio) göre hesaplanmaktadır (Breen & Rootman, 2009: 318; Sönmez, 2020).

Yapısal/mutlak (absolute) hareketlilik bireyin şu anda bulunduğu toplumsal konumun, bir önceki kuşakta ailesinin bulunduğu sosyal konuma göre değerlendirilmesini içermektedir. Dolaşım (görelî/nispi) hareketlilik ise aynı toplumsal konumdaki bireylerin farklı toplumsal sınıf kökeninden gelme olasılıklarını anlatmaktadır. Erikson ve Goldthorpe (1992) görelî hareketliliğin “olasılık oranı (odds ratio)” ile hesaplanabileceğini göster-

mişlerdir. Buna göre olasılık oranları; $OR = \frac{F11/F12}{F21/F22}$ olarak gösterilir. F11 sınıf şemasındaki 1 nolu sınıfta kuşaklararası devamlılık oranını yani 1 nolu sınıftaki sosyal hareketsizliği; F12, 1 nolu sınıftan 2 nolu sınıfa geçiş sayısını ifade eder (Sönmez, 2020).

Oranların oranı (odds ratio): Oranların oranı, bir olayın gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmeme olasılığı arasındaki ilişkinin nicel bir ölçütüdür. Oranların oranı basit bir hesaplama ile merak edilen durumun olma ihtimali, olmama ihtimaline bölündüğünde elde edilir. Örneğin bir zar atıldığında 1 gelme ihtimali 1/6 (0.167) iken gelmeme ihtimali 5/6 (0.833)'dür. Odds değeri ise 0.200 (0.167/0.833) olarak hesaplanır. Bu mantık, hareketlilik tablolarına uygulandığında "farklı sınıf kökenlerinden hareket edenlerden bir tarafın diğerinin konumuna erişme başarısı ile konumuna erişilen tarafın rakibinin konumuna düşmekten sakınma başarısı bakımından aralarında oluşan izafi farklılığın ifadesi için kullanılmaktadır (Goldthorpe vd., 1987).

Tablo üzerinden nasıl hesaplandığı bir örnek ile gösterildiğinde üst sınıf menziline üst sınıf hedefine ulaşan yani hareketsiz kalmış olanların oranı (731 kişi) %59'dur. Üst sınıftan orta sınıfa inen kişilerin oranı (322 kişi) %26'dır. Oranların oranı $59/26=2.27$ 'dir. Orta sınıf kökenli erkekler için ise oran $857/1140=0.75$ 'tir ve oranların oranı $2.27/0.75=3.03$ 'tür. Ortaya çıkan bu sonuca göre orta sınıftan hareket eden her bir erkeğin üst sınıfa ulaştığı bir durumda, üst sınıftan hareket edip yine üst sınıfa ulaşan üç kişi bulunmaktadır. Bir diğer ifade ile orta sınıftan üst sınıfa bir kişi ulaşırken üst sınıftan üst sınıfa üç kişi ulaşmaktadır. Aynı örneği en alt sınıf ile en üst sınıfa uyguladığımızda sonuç 14 olarak çıkmaktadır. Bu sonuca göre en alt sınıftan hareket eden her bir erkeğin üst sınıfa ulaştığı bir durumda, üst sınıftan hareket edip yine üst sınıfa ulaşan 14 kişi bulunmaktadır. Bir diğer ifade ile en alt işçi sınıfından en üst sınıfa 1 kişi ulaşırken, üst sınıftan üst sınıfa 14 kişi ulaşmaktadır ve şans bire 14 kişidir (Breen & Rootman, 2009: 318).

Özetle Odds oranı, farklı sınıf kökenlerinden belirli sınıf hedeflerine erişimdeki eşitsizlik ölçüsüdür. Odds oranları daha düşük bir sınıfa gir-

meye kıyasla daha yüksek ve arzu edilen bir hedef sınıfa girme olasılığını ölçmektedir. Tablo 3'te İngiltere ve Galler'de üç sınıflı bir tablodaki tüm odds oranları yer almaktadır.

Tablo 3. İngiltere ve Galler sosyal hareketlilik tablosunda tüm olası oranların oranı değerleri

Hedef	Köken	Oranların oranı (Odds ratio)
1 v 2	1 v 2	3.03
1 v 2	1 v 3	3.98
1 v 2	2 v 3	1.32
1 v 3	1 v 2	5.03
1 v 3	1 v 3	14.33
1 v 3	2 v 3	2.85
2 v 3	1 ve 2	1.65
2 v 3	1 v 3	3.54
2 v 3	2 v 3	2.15

Kaynak: Social Mobility, Breen and Rottmaan in *Inequality and Society* edited by Manza and Sauder, p. 319, 2009

Aynı hareketlilik verilerine yapısal/mutlak ve nispi/görelî açılardan bakmak farklı sonuçlar üretmektedir. Bu bulgulardan çıkan sonuç hareketlilik sürecinde liyakat kesinlikle önemli olsa da İngiltere ve Galler'de dezavantajlı sınıf kökenden gelen erkeklerin, üst konumlara ulaşmak için daha avantajlı kökenlerden gelenlere göre çok daha fazla liyakat sergilemeleri gerektiğidir. 1970'li yıllardan bu yana Büyük Britanya'da çok şey değişmiştir, fakat alt sınıflar için yukarı doğru sosyal hareketliliğin çok daha zorlaştığına ve aşağı doğru hareketliliğin geçmişe nazaran daha yaygın olduğuna dair araştırmalar gündemdedir. İngiltere'nin önde gelen sosyal politika uzmanları dramatik değişiklikler yapılmazsa İngiltere'de aşağı doğru hareketliliğin bir gerçeklik haline geleceğini ileri sürmektedir (Major & Machin, 2018). Beşinci bölümde de tartışılacağı üzere savaş sonrası dönemde İngiltere ve diğer batı toplumlarında sosyal hareketliliğin altın çağını yaşadığı ve son 30-40 yılı kapsayan araştırmalarda ise eşitsizliğin yükselerek hareketlilik imkânlarının azaldığı yönünde bir kanı oluşmaya başlamıştır (Goldthorpe, 2013).

3. Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyal Hareketlilik Araştırmaları

ABD'deki sosyal hareketliliğin en ayrıntılı çalışmaları Blau ve Duncan (1967) ve Featherman ve Hauser (1978) tarafından yapılmıştır. 1978 verilerinden beri işlevselci bir bakış açısı ile büyük veri setleri kullanan kapsamlı araştırmalar yapılmamıştır; ancak güncellenmiş bilgiler sağlayan daha küçük çalışmalar devam etmiştir. Aşağıda, siyah nüfusun ve kadınların dâhil edilmediği bu araştırmaların sonuçları kısaca özetlendiğinde üst düzey profesyonel mesleklerde çalışan oğulların babalarının %58'i aynı mesleki kalıtım derecesine sahiptir. Diğer yandan çiftçilere bakıldığında ise üst düzey profesyonel mesleklerde çalışan oğulların sadece %10'nun babası çiftçidir.

Alt düzey profesyonel mesleklerde babadan oğula geçen mesleki miras oranı yaklaşık %45 civarındadır. Diğer yandan mavi yakalı mesleklerde çalışan (elektrikçi, tesisatçı, otobüs şoförü, berber vs.) ve bu meslekleri babasından devralan oğulların oranı %28'dir. Alt düzey mavi yakalı mesleklerde, kol gücüne dayanan işlerde çalışan mavi yakalı babaların oğullarının %17'si aynı işlerde çalışmaktadır. En düşük mesleki kalıtım oranı %18 ile tarım işçileri arasında bulunmuştur. Çiftçilik işlerinde çalışan insanların tarımın mekanizasyonu ile yaklaşık %80'ni bu işleri terk ederek mesleki yapıda ya yukarı doğru hareket etmiştir ya da işsiz kalmıştır (Featherman & Hauser, 1978).

Üst düzey profesyonel ve alt düzey mavi yakalı mesleklerde kalıtım oranı daha katıdır. Hem üst düzey profesyonel meslek hem de alt düzey mavi yakalı mesleklere sahip olan babaların oğullarının da benzer mesleklerde çalışma olasılığı diğer kategorilere göre daha yüksektir. En üst ve en alta mesleki kalıtım olasılığı bir hayli fazladır. Bununla birlikte en üst ve en alt arasında kalan mesleklerde babadan miras alınan mesleki kalıtım önemli ölçüde daha azdır (Featherman & Hauser, 1978, ss. 179-180).

Giriş tablolarına bakıldığında ise en yüksek mesleki kalıtım oranı çiftçiler arasında tespit edilmiştir. Çiftçilik yapan oğulların %84'ü yine çiftçi bir aileden gelmektedir. Bir diğer ifade ile çiftçi bir aileden gelen oğulların sadece %16'sı daha üst mesleklerle giriş yapabilmektedir. Amerika'da kuşaklar

arası hareketlilik rakamları kısaca özetlendiğinde araştırma yapılan nüfusun %32'si hareketsiz, %19'u yapısal süreçler sonucu ve %49'u göreceli ya da değişim dolaşım hareketliliği sonucu büyük çoğunluğu kısa mesafeli olarak hareketlilik yaşamıştır.

Son 50 yılda Amerika'da mesleki yapı çok büyük ölçüde değişmiştir. 1980 ve 1990'lı yıllarda üst orta sınıf meslekler artarken orta düzey ücretli mesleklerde daralma ve yoksulluk maaşlarında büyük artışlar meydana gelmiştir. Mesleki yapıdaki bu değişiklikler ve buna bağlı olarak eşitsizlikteki artış yapısal hareketliliği aşağı doğru çekmiştir. Amerikalı araştırmacılar 1990'lı yıllarda sosyal hareketliliğin genel hızının ilk defa yavaşlamaya başladığı sonucuna varmışlardır. Mesleki sosyal hareketlilik çalışmaları yıllardır tekrarlanmasa da gelir hareketliliği çalışmaları son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. 2000'li yıllarda yapılan gelir hareketliliği araştırmalarında gelir hareketliliği oranının düştüğü görülmüştür. Bu süre zarfında oğulların yaklaşık %70'i babaları ile aynı %20'lik gelir diliminde kalmıştır. En yüksek %20'lik dilimde doğan oğullar babalarından daha fazla gelir elde etmiştir (Hertz, 2007). Son 20 yılda kuşaklar arası gelir hareketliliği araştırmaları sosyal hareketliliğe yeni bir boyut katarak önemli ivme kaydetmiştir.

Kuşaklar arası gelir hareketliliği, gelir dağılımındaki konumun bir nesilden diğerine değişme veya devam etme derecesidir. Örneğin, bireylerin yetişkin gelirinin ebeveynlerinin gelirinden tamamen bağımsız olduğu bir toplum oldukça hareketli bir toplumdur. Gelir dağılımındaki yüzdelik dilimlerin kesinlikle ebeveynlerin yüzdelik dilimleriyle aynı olduğu bir toplum tamamen hareketsizdir. Kuşaklar arası hareketliliği anlamak, gelir eşitsizliğinin doğasını anlamak için önemli olduğundan, kuşaklar arası gelir hareketliliği hem teorik hem de ampirik olarak araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmüştür (Solon, 1992). Son yıllarda yapılan araştırmalar artan gelir eşitsizliğinin alt tabakalarda bulunan yetenekli ve çalışkan gençlerin hak ettikleri ödülleri almakta çok zorlandıklarına işaret etmektedir. İktisatçılar gelir dağılımı ile kuşaklar arası gelir hareketliliği arasında *Muhteşem Gatsby Eğrisi* olarak isimlendirilen bir ilişki tespit etmiştir. Bu eğri gelir eşitsizliği

ile kuşaklar arası gelir hareketliliği arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Ailelerin geliri ile çocukların geliri arasında anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır ve bu nedenle gelir eşitsizliği fırsat eşitliğini zorlaştırmaktadır.

Amerika'da Marksist teoriyi yenileyen Wright (1997) sosyal hareketlilik araştırmalarının odak noktasının mesleki statü olduğunu ve bu durumun konuyu etraflıca anlamamızı sınırlandırdığını ifade ettikten sonra yeni bir kavramsallaştırma geliştirmiştir. Wright, Amerika, Kanada, Norveç ve İsveç'ten büyük bir veri seti kullanarak kapitalist mülkiyet sınıfının en az geçirgen olduğunu, otorite sınıfının ise bu dört ülkede en geçirgen olduğunu bulmuştur. Mülkiyet sahipliğine dayalı kapitalist sınıfa giriş çok katı iken otorite sınıfına dâhil olmak daha az katıdır ve kuşaklar arası hareketlilik vardır. Wright'ın da ifade ettiği üzere geleneksel sosyal hareketlilik araştırmaları tabakalaşma sisteminin en tepesinde yer alan üretim araçlarına sahip seçkin sınıfla ilgili yeterince bir fikir vermemektedir. Bazı araştırmalar bu sınıfa giriş ve çıkışın çok düşük ve kapalı olduğunu, evliliklerin içerden yapıldığını belirtmektedir (Domhoff, 2006).

Ayrıca, özellikle en üst otorite mevkiindeki yönetici elitlerin yukarı doğru sosyal hareketliliği düz bir yukarı doğru tırmanma şeklinde değildir. Çünkü her toplumun kendini devam ettirebilmesi için inanç, değer ve normlara ihtiyacı vardır. En alt sınıftan gelip en üst elit sınıfına ulaşan kişilerden bu değerleri içselleştirip benimsemesi ve savunucusu olması beklenir. Elitlerin sosyal hareketliliğinin katılık derecesi toplumdan topluma değişmektedir. Örneğin aristokrasinin çok köklü olduğu Fransa ve İngiltere gibi ülkeler en üst yönetici elitlerin sosyal hareketliliğini baştan denetlemeye meyillidir. Bu ülkelerde en üst yönetici elit mevkiye seçilecek alt sınıf mensupları yönetici elitler tarafından daha baştan seçilerek uygun bir eğitim, kültür ve hayat tarzı eğitimine tabii tutulmaktadır. Eğitim aldıkları okullar herkese açık değildir. Fakat aristokrasinin çok köklü olmadığı Amerika ve Türkiye gibi ülkelerde en üst yönetici elit konumuna ulaşmak Avrupa'daki kadar katı değildir ve nispi olarak biraz daha rekabete açıktır. Fakat bu ülkelerde alt sınıflardan gelen elit adayları kariyerleri boyunca sistemin inanç ve değerlerine olan sadakatleri test edilir. Turner (2001) ilk ol-

guyu *sponsorlu sosyal hareketlilik (sponsored)* ve ikincisini de *yarışmacı (contested) sosyal hareketlilik* olarak tanımlamaktadır. Sponsorlu sosyal hareketlilikte alternatifler minimaldir, erkenden seçildikleri için diğerleri dışlanır. Yarışmacı sosyal hareketlilikte seçim mümkün olduğu kadar ertelediği için biraz daha eşitlikçidir.

Amerika'da siyahların hareketlilik örüntülerinin genel nüfusun hareketliliğine ne kadar benzeyip benzemediğini ve ırk ayrımcılığının etkisini anlamak için çalışmalar yapılmıştır. Araştırmacılar ırksal sınıf eşitsizliğini anlamak için siyahların mesleki yapıda bir miktar başarı elde ettiklerinde, mesleki avantajlarını çocuklarına ne ölçüde aktarabildiklerini araştırmışlardır. 1960 ve 70'li yıllarda yapılan araştırma sonuçları sınıf sisteminin siyahlar için çok daha katı olduğunu göstermiştir. Örneğin üst düzey profesyonel bir mesleği olan babaların sadece %13,3'ü mesleklerini oğullarına aktarabilmiştir. Bu oran beyazlar için %56,8'dir. Alt düzey profesyonel mesleklerde kalıtım oranı siyahlar arasında %14 iken bu oran beyazlar arasında %23,7'dir. Genel nüfusta daha önemli olan alt düzey profesyonel mesleklerde çalışan babaların oğullarının %43,1'i üst düzey profesyonel mesleklere yükselirken bu oran siyahlar arasında %8,3'dir (Featherman & Hauser, 1978). Üst düzey profesyonel mesleği olan siyah babaların oğullarının %63'ü mesleki hiyerarşinin en altında yer alan alt düzey mavi yakalı mesleklere inmiştir. Genel nüfus için aynı oran %13,8'dir. Yüksek düzey beyaz yakalı bir mesleği olan siyah babalar (doktor, mühendis vs.) bu başarılarını nadiren çocuklarına aktarabilmişlerdir. Bu bulgular, ABD'de kölelikten beri siyahların içinde bulunduğu trajik durumu göstermekte ve siyahların neden fakir ve en kötü işlerde kaldığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. ABD'ye sıkça yoksulluk içinden gelen beyaz etnik grupların aksine, siyahlar yoksulluktan önemli ölçüde uzaklaşan ikinci ve üçüncü nesillere sahip değildir (Kerbo, 2006: 380-381). Bu ve benzeri durumu tanımlamak için sosyologlar '*sapkın akışkanlık (perverse fluidity)*' kavramını kullanmaktadır. Siyahların durumunda olduğu gibi akışkanlık fırsattan çok kısıtlamanın sonucu sapkın bir karaktere sahip olabilir. Yukarıda da bahsedildiği gibi siyahlara karşı ırkçılık ve ayrımcılık nedeni ile babalar konumlarını çocuklarına aktaramadıkları için ters yönlü bir akışkanlık

meydana gelmektedir. Benzer bir şekilde yarı zamanlı çalışan kadınların ebeveynlerine göre yüksek derecede akışkanlık sergiledikleri ileri sürülmüştür. Bu nedenle orantısız derecede yüksek aşağı doğru hareketlilik oranları nedeniyle ters akışkanlık meydana gelebilmektedir (Heath & Zhao, 2019).

Sosyal hareketlilik hakkında yapılan araştırmaların çoğunun erkekleri kapsadığı daha önce belirtilmiştir. Amerika'da kadınların, erkeklere göre daha düşük gelir elde ettiği görülmektedir. Yine Amerika'da beyaz kadınların hareketlilik kalıplarına ilişkin yeterli araştırma yapılmış olmakla birlikte kadınların hareketlilik kalıplarının erkeklere kıyasla görece daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadınların hareketlilik örüntülerini çalışmayı zorlaştıran karmaşık unsurlar arasında hem aile ve çocuk bakımı nedeniyle kariyerlerine ara vermeleri hem de hareketlilik örüntülerinde babalarını mı yoksa eşlerini mi takip ettiklerine dair belirsizlikler yer almaktadır. Bu nedenle, bazı araştırmalar kadınların hareketlilik kalıplarının erkeklerin hareketlilik kalıplarına oldukça benzer olduğunu öne sürerken, ötekiler bu kalıpların farklılık gösterdiğini savunmaktadır. Örneğin, profesyonel mesleklere sahip babaların kızlarının, oğullarına kıyasla beyaz yakalı işlerde çalışma olasılığının daha yüksek olduğuna dair araştırmalar bulunmaktadır. Ek olarak, çiftçi kızları arasında da beyaz yakalı işlerde çalışma olasılığının daha yüksek olduğu dikkat çekicidir. Başka bir araştırma, çalışan kadınların, erkeklere göre babalarının mesleki statüsüne yakın bir konumda olma olasılığının daha düşük olduğunu göstermiştir. (Kerbo, 2006: 383). Kadınların çoğunlukla büro işleri gibi daha düşük düzeylerde beyaz yakalı pozisyonlara yöneldiği görülmektedir. Bu nedenle, babalarının mesleki statüsü yüksek veya düşük olsun, kadınlar genellikle alt düzey beyaz yakalı pozisyonlara doğru yönelim göstermektedir. Tabakalaşma sisteminde kadınların mesleki statüsünün geleneksel olarak eşlerinin mesleki statülerine bağlı ilerlediği kabul edilmektedir. Evli kadınların yarısı çalışmakta iken diğer yarısı çalışmamakta olup, evlilik kurumu içinde çiftlerin birbirlerine benzer eğitim seviyelerine sahip olmalarının daha yüksek bir olasılık olduğu görülmektedir. Bazı görüşler, kadınların evlilik yoluyla, zengin bir adamla evlenen fakir kız hikâyelerinde olduğu gibi, erkeklere göre daha fazla sosyal hareketlilik yaşadığını savunmaktadır.

Ancak bunun tersinin de mümkün olduğu, yani kadınların evlilik yoluyla aşağı yönde hareketlilik göstermelerinin de olasılık dâhilinde olduğu ifade edilmektedir (Kerbo, 2006: 384).

Özetle, Amerika'da yapılan sosyal hareketlilik araştırmalarına göre, mesleki hiyerarşinin en üstündeki üst düzey profesyonel sınıf ile en altındaki çiftçilik sınıfında genel olarak sınırlı bir hareketlilik gözlemlenmiştir. Mesleki hiyerarşinin uç noktalarında hareketlilik ve esneklik düşüken, orta katmanlarda bu sınırlılık daha azdır. Amerika'da yukarı doğru sosyal hareketlilik görülmekle birlikte, bu hareketlilik genellikle kısa mesafelidir. Çoğu sanayileşmiş ülkede olduğu gibi, ABD'de de hareketlilik mesleki hiyerarşinin ortasında daha yoğundur ve uç noktalarda sınırlı kalma eğilimindedir. Mesleki yapının üst ve alt kısımları oldukça kapalı bir yapıya sahipken, orta sınıflarda yukarı doğru hareketlilik daha yaygındır (Featherman & Hauser, 1978; Grusky & Hauser, 2001). ABD'de yukarı yönlü hareketlilik, aşağı yönlü hareketlilikten daha yaygındır, ancak uzun mesafeli değil, daha çok kısa mesafeli bir yukarı yönlü hareketlilik söz konusudur. Etnik köken, ırk, çiftçilik gibi baba mesleği, mesleki statüde sosyal hareketliliği belirleyen önemli faktörler olmaya devam etmekle birlikte, son yıllarda yaşanan değişimler bu faktörlerin etkisini hafifletmiştir. Öte yandan, siyahların eğitim düzeyi yükselmiş ve siyah babalar statülerini oğullarına daha kolay aktarabilir hale gelmiştir. Ancak ayrımcılığın 1960'lardaki kadar önemli bir etken olmaya devam ettiği ve beşerî sermaye yatırımlarının getirilerindeki ırksal farklılıkların sürdüğü gözlemlenmektedir. Genel olarak, doğuştan gelen statü ayrıcalıklarının azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. (Wilson, 1996).

ABD'de yeni yüzyılın başından itibaren yapılan araştırmalar yukarı doğru hareketliliğin geçmişe göre azalacağını düşündürmektedir. Son 30 yıldır gelir eşitsizliğinin kapsamı artmakta ve gelir hareketliliği azalmaktadır. Bu nedenle bireyler gelir düzeylerini iyileştirmek için daha önceki yıllara göre daha az eşitlik ile karşı karşıyadır. İleriye dönük yapılan projeksiyonlarda özellikle yüksek statülü mesleklerde beklenen yavaş büyümenin yukarı doğru daha düşük hareketlilik oranlarına yol açacağını göstermek-

tedir. İlerleyen yıllarda daha fazla hareketsizlik ve aşağı doğru hareketlilik öngörülmektedir (Hout, 1983). Artan sayıda yoksul insan olduğuna dair kanıtlar, artan gelir eşitsizliği ve azalan bir orta sınıf hakkındaki spekülasyonlar, son yıllarda ABD’de aşağı yönlü hareketliliğin artıp artmadığına dair soruları gündeme getirmiştir. ABD’de gelir hareketliliği araştırmaları zenginlerin daha zengin ve fakirlerin daha da fakirleştiği tezini desteklemektedir (Hertz, 2007; Solon, 1992). Ekonomik merdivenin en altındaki hareketlilik, alt sınıflar ve yoksulluğun kuşaklar arası olası aktarımıyla ilgili sorular ortaya çıktıkça, büyüyen bir endişe haline gelmiştir. Yoksul yetiştirilen çocukların, yetişkin olduklarında yoksul olma olasılığı, yoksul olmayan ailelerde yetişen çocuklara göre önemli ölçüde fazladır. Özetle, araştırma sonuçlarına göre ekonomik hareketliliğin 1950’den 1980’li yıllara kadar arttığı, ancak 1980’li yıllardan beri keskin bir şekilde azaldığını göstermiştir (Aaronson & Mazumder, 2008).

Sosyal hareketliliğin sonuçları, bir diğer ifade ile bireyler üzerindeki bıraktığı izler de kuşaklar arası sosyal hareketlilik araştırmalarının bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Sosyal hareketlilik bireyler üzerinde pek çok olumlu sonuçlara yol açarken bazı bireylerde ise zihinsel ve ruhsal gerginliği tetikleyebilmektedir. Özellikle, aşağı doğru sosyal hareketlilik yukarı doğru olandan daha az görülüyorsa da hala yaygındır (Giddens, 2000). Aşağı doğru hareketlilik kişilerin alıştıkları hayat tarzlarını sürdüremez hale gelmelerine yol açmakta ve kaygıları tetiklemektedir. Çoğu durumda tetikleyici olay, hastalığın başlangıcı, aile durumundaki değişiklikler ve gönülsüz işsizliktir. Bir eşin ölümü, iş kaybı, fiziki veya ruhsal hastalık, iflaslar, işten çıkarılma, boşanma veya terk aşağı doğru hareketliliği başlatabilecek faktörlerdir. Tüm bu ve benzeri nedenlerle aşağı doğru hareketlilik pek çok insanda strese yol açmakta sosyal ilişkiler ve benlik imajı hasar almaktadır. Yeni duruma uyum sağlamak çoğu insan için zordur ve aileyi tahrip etmektedir (Rothman, 2015, ss. 232-233). Diğer yandan en alt mevkiden en üst mevkiye uzun mesafeli sosyal hareketlilik yaşayan gençlerin merdivenleri tırmanırken sağlıklarının bozulduğuna dair araştırmalar bulunmaktadır. Bu gençlerin büyük çoğunluğu ailelerinde ilk uzun mesafeli yukarı doğru hareket yaşayanlardır. Bu gençler ebeveyn ve çevrelerine karşı kendilerini

sorumlu hissetmekte, üst düzeyde motive olmakta ve başarılı olmak için büyük bir iç baskı altında kalmaktadır. Birçoğu sosyal olarak izole edilmiş ve farklı geçmişlere sahip akrabalarından kopmuş hissetmektedir. Aşırı motivasyon insanları bitkin ve iradeden yoksun hissettirebilir. Özellikle uyku ve egzersizi ihmal ederek hazır yiyeceklerle beslenen aşırı motive olmuş gençlerde daha sonra diyabet ve hipertansiyon belirtileri başlama ihtimali artmaktadır (Gregory vd., 2014).

İngiltere ve Amerika'da aynı dönemlerde yapılan çalışmalara benzer şekilde, Türkiye'de de sınırlı sayıda olsa da sosyal hareketlilik konusunda yeterli fikir sunabilecek araştırmalar yapılmıştır. Sosyal hareketlilik analizlerinde kullanmak için özel olarak tasarlanmış veri setlerinin sınırlılığı ve bu tür analizlerin yüksek bütçe gerektirmesi, bu alandaki çalışmaları sınırlandırmıştır. Türkiye'de 1970 ve 1980'li yıllar arasında yapılan sosyal hareketlilik çalışmalarında Hacettepe Üniversitesi'nin Nüfus ve Sağlık Araştırması veri setlerinden yararlanılmıştır. 1988'den sonra veri setlerinin değişmesiyle birlikte bu analizler daha çok yerel düzeye yönelmiştir. Beşinci bölümünde, 1970 ve 2020 yılları arasında yapılan bu çalışmalar değerlendirilmekte ve Türkiye özelinde sosyal hareketlilik dinamikleri kısaca ele alınmaktadır.

4. Türkiye'de Kuşaklar Arası Sosyal Hareketlilik Araştırmaları

Türkiye'de 1970 ve 80'li yıllarda batılı ülkelerde yapılanlara paralel olarak sınırlı sayıda sosyal hareketlilik araştırması yapılmıştır fakat daha sonra veri kısıtlılığı dolayısı ile bu çalışmaların sonu gelmemiştir. Bu kapsamda 2000'li yıllarda yerel düzeyde yapılmış saha araştırmaları bulunmaktadır. Türkiye'nin özellikle 1950 yılından sonra geçirdiği sosyo-ekonomik gelişime paralel olarak eğitim düzeyi ve mesleki yapıda meydana gelen dönüşüm yukarı doğru sosyal hareketlilik kalıpları ile ilişkili önemli bilgiler sağlamaktadır.

Türkiye'de 1927'de yaklaşık 13,6 milyon olan nüfus, 2023'te 85 milyona yükselmiştir. Türkiye, dünyanın en büyük 17'inci, Avrupa'nın ise altın-

cı en büyük ekonomisine sahip, üst-orta gelir kategorisinde ve sıklıkla yeni sanayileşmiş bir ülke olarak tanımlanmaktadır (Boddin, 2016). Bu süreçte, hızlı kentleşme ve tarımdan sanayi ekonomisine kayışla birlikte köylerde yaşayan nüfus oranı %75'ten 2023'te %6,6'lara doğru dramatik bir şekilde azalmıştır. Toplam istihdam içinde tarımın ise 1950'de %85'ten 2023'te %14,7 oranına kadar düşüş göstermiştir. Son 70 yılda eğitim düzeyi ve mesleki açıdan büyük gelişmeler yaşanmıştır.

1950'li yıllardan başlayarak Türkiye ekonomisinin sektörlere göre dağılımındaki değişimi izlemek, sosyal hareketliliğin dönüşümünü anlamak için önemlidir. 1950 nüfus sayımı sonuçları, 5 yaş ve üzeri nüfusun %28,7'sinin bir mesleğinin olmadığını ve bu grubun %57'sinin ise 15 yaş altı çocuklar olduğunu ortaya koydu. Meslek sahibi nüfusun %84'ü çiftçilik ve köylü tarım işlerinde, %8'i esnaf ve sanatkârlıkta, kalan %8'i ise patron, yönetici, hizmet sektörü, profesyonel ve teknik alanlarda çalışan orta ve üst sınıf işlerde yer alıyordu. 1970 nüfus sayımı sonuçları ise, çalışan nüfusun %74,9'unun tarımda, %10'unun tarım dışı imalat sektöründe ve diğer %10'unun ise hizmet sektöründe, yani orta ve üst meslek gruplarında istihdam edildiğini göstermektedir. 2000 yılına gelindiğinde, tarımın toplam istihdamdaki payı %48,4'e gerilerken, tarım dışı üretimde çalışanların oranı %45'e yükselmiştir. En son 2023 verilerine göre çalışan nüfusun %14,7'si tarım sektöründe, %20,7'si sanayi sektöründe, %5,2'si inşaat sektöründe ve %59'u ise hizmet sektöründe yer almaktadır.

1960'lardan 2000'lere kadar köylerden şehirlere göç eden kesim, kısmen maddi refah artışı elde etse de bu sosyoekonomik hareketlilikten herkes eşit derecede yararlanamamıştır. Eğitim düzeyi, ekonomik olanaklar, teknik ve sosyal beceriler ve sosyal bağlantılar, iş bulma ve şehirde kalıcı bir yaşam kurma konusunda kritik rol oynayan etmenlerdir. Okuma yazma yetisi ve ortaöğretim diploması hem kamu hem de özel sektörde iş bulma ve şehirde yerleşik hale gelme şansını artırmıştır. Öte yandan, şehirlerde ikamet eden orta ve üst sosyoekonomik katmandan gelen ailelerin genç kuşakları eğitim ve iş fırsatlarına ulaşmada avantajlı bir konuma sahip olmuştur. Büyük şehirler ve merkezi kasabalardaki okullar, köylere görece

daha iyi olanaklar sunmuş ve bu kurumlar buralardan faydalanan imkân sahibi ailelerin çocukları için ayrıcalıklı bir eğitim sağlamıştır. Bu okullar, hükümetten daha fazla kaynak alarak nitelikli eğitim verebilmişlerdir. İlçe ve şehirlerde yaşamayanlar için bu tür okullara erişim sınırlı kalırken, kırsal bölgelerde yaşayan ailelerin çocuklarının merkeze gelip ortaokul veya lise eğitimi alması ciddi fedakârlık gerektirmiştir. Ayrıca, Osmanlı döneminden kalma bir uygulama olan, sınavla yatılı okullarda eğitim gören başarılı köy çocukları için de bu imkânlar kısıtlıdır. Bu ailelerin çocuklarını kasabalara gönderip eğitim almaları, kısıtlı maddi kaynaklarla çoğu zaman bu imkânlar dâhilinde değildir (Sönmez, 2007: 184-185). Eğitimdeki eşitsizlikler, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki uçurumu daha da açmıştır. Şehirlerdeki okullar genellikle daha iyi kaynaklara sahipken, kırsal bölgelerde eğitim fırsatları oldukça kısıtlı kalmaktadır. Bu durum, elit özel eğitim kurumlarının etkisiyle bu farklılık daha da derinleşmiştir. Son 35-40 yıldır eğitim sektörünün her kademesinde hızla yayılan özelleştirme bu eşitsizliği derinleştirmiştir. Böylece devlet ve özel okullarda yaygınlaşan seçkincilik eğilimi, sosyal sınıflar arasında geçişi zorlaştırmış; orta ve üst sınıf çocuklarının gelecekteki konumlarını teminat altına almaları için yeni fırsatlar yaratmıştır. Öte yandan, dezavantajlı geçmişe sahip bireyler için kısa vadeli hareketlilik stratejileri giderek mecburi olmuştur. Ayrıca, genellikle dar gelirlili ailelerin çocuklarının gittiği meslek liselerinin üniversiteye girişlerinin katsayı ile sınırlandırılması, eğitimin sosyal hareketlilik için güvenilir bir yol olmadığı gerçeğini ortaya koymuştur (Sönmez, 2007: 192).

Türkiye'nin 1950 sonrası yaşadığı sosyo-ekonomik dönüşümle birlikte, eğitim seviyesi ve meslek yapısında meydana gelen değişimler, yukarı yönlü sosyal hareketlilik örüntüleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Türkiye'de Bulutay, Timur ve Ersel (1971) ve Kasnakoğlu'nun (1975) araştırmaları sosyal hareketliliği ele alan ilk nicel çalışmalardır. Bu çalışmalarda yazarlar sosyal hareketliliği etkileyen faktörleri incelemişlerdir. Özbudun (1980), Aral (1980), Varlier (1982) ve Boratav (1995) ise çeşitli sosyal hareketlilik bileşenlerini ilk kez ölçmüşlerdir. Yazarların çoğu iktisatçı olduğundan bu çalışmalarda sosyal hareketliliği gelir farkları ve bu tür farklılıkların belirleyicileri bağlamında ele almışlardır.

Sosyolojik ve mesleki temelli uluslararası karşılaştırılabilir ilk nicel araştırmayı Özcan (1983a) yapmıştır. Özcan, Hacettepe Nüfus ve Sağlık Araştırması mikro verilerini analiz ederek ve doktora tezi olarak hazırladığı ilk klasik sosyal hareketlilik (1983a, 1983b) araştırmasında Türkiye’de meslek grupları arasında ortaya çıkan hareketlilikleri ve buradan hareketle mesleki yapının ne ölçüde kapalı veya açık olduğunu bulmayı amaçlamıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye’de gelişmiş ülkelerde görülen yükseklikte sosyal hareketliliğin olduğu fakat bunun yarısından biraz fazlasının yapısal değişikliklerden (köyden şehre göç, şehirleşme, endüstrileşme ve ekonomik kalkınma gibi) kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Ayrıca baba mesleği ile oğulun mesleği mukayese edildiğinde tarım sektöründeki mesleklerden tarım dışı sektörler doğru hareketlilik söz konusudur. Her meslek grubunda yer alan üyelerin en az üçte biri tarım işlerinin oğullarından oluşmuştur. Araştırma sonuçları alt statüdeki bireylerin oğullarının yukarı doğru hareketli olabildiklerini ve Türkiye’deki mesleki yapının yukarı hareketlilik için açık ve akışkan olduğu yönündedir (Özcan, 1988b, s. 169). Kuşak içi toplumsal hareketlilik açısından ise oğulun ilk mesleğinden son mesleğine hareketlilik nispeten daha azdır. Oğulların büyük çoğunluğu başladıkları ilk pozisyonda kalmış ve az bir kısmı yukarı doğru hareketlilik yaşamıştır (Özcan, 1988a). Özcan mesafeye ilişkin yaptığı ölçümlerde Türkiye’de yukarı ya da aşağı doğru hareketliliğin uzun mesafeden ziyade kısa mesafeli olduğu sonucuna varmıştır. Sadece tarım ve el işleri sektörü çalışanları diğerlerinden farklı olarak, kısa mesafeliden daha çok uzun mesafeli hareketlilik yaşamışlardır. Yukarı doğru toplam hareketlilik oranı aşağı doğru olandan daha fazladır. Yukarı doğru hareketliliğin belirgin olduğu gruplar, işçiler ve tarım sektöründe çalışanlar arasındadır. Özcan yarısı kısa mesafe ve yarısı uzun mesafe olmak üzere yukarı doğru toplam hareketlilik oranını %54, aşağı doğru hareketlilik oranını %14 ve toplam hareketsizlik oranını ise %32 olarak hesaplamıştır.

Özcan, aynı araştırmasında Türkiye’de sosyal hareketlilik kalıplarını diğer 11 ülke (Amerika, Kanada, Avustralya, Fransa, İtalya, Belçika, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Yugoslavya ve Polonya olmak üzere beş sosyalist ülke) ile karşılaştırmıştır. Yapısal hareketlilik açısından Türkiye bu

ülkelerin ortalamalarını aşmaktadır. Ancak, hareketlilik yapısal ve dolaşım bileşenlerine ayrıldığında toplam hareketliliğin yarıdan biraz fazlasının dolaşım hareketliliğinden ziyade yapısal olduğu görülmüştür. Yapısal hareketlilik açısından Türkiye hem sosyalist hem de sosyalist olmayan ülkelerin ortalamalarını aşmıştır. Dolaşım hareketliliğine gelince, Türkiye sosyalist ülkelere göre daha yüksek, sosyalist olmayan ülkelere göre daha düşük bir yüzdeye sahip çıkmıştır (Özcan, 1983a). Manuel (kol gücüne dayalı bedensel meslekler) tabakadan manuel olmayan (zihin gücüne dayalı) tabakaya hareketlilik açısından Türkiye, ortalama olarak iki ülke grubu arasında, yani sosyalist ülkelere göre daha yüksek ve sosyalist olmayan ülkelere göre daha düşük bir konumda olduğu görülmüştür. Türkiye hem sosyalist hem de sosyalist olmayan ülkelere göre daha açık ve eşitlikçi görünmektedir (Özcan, 1983a). Açık ve eşitlikçi meslek yapılarına sahip oldukları bilinen Çekoslovakya, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi ülkelere göre Türkiye'nin üst sıralarda yer alması hiç de beklenmedik bir durum değildir. Bunun nedeni, Türkiye'nin 1950'den bu yana oldukça dramatik yapısal değişiklikler yaşamakta olmasıdır (Özcan, 1983a, 1988b:171-172).

Yukarıda bahsedilen ulusal düzeydeki çalışmalardan sonra bu araştırmaları Kemerlioğlu (1996) yerel düzeyde *Erzurum'da Meslekler ve Sosyal Tabakalaşma* isimli araştırması ile devam ettirmiştir. Kemerlioğlu araştırmasında ulaştığı sonuçlara göre babaları ile aynı mesleki konumda bulunanların oranı yüzde 38 iken dedeleri ile karşılaştırıldığında bu oranı yüzde 18 civarındadır. Kemerlioğlu ayrıca Erzurum'da ulaştığı sonuçları Miller'in 11 gelişmiş ülke ile yaptığı araştırma sonuçları ile karşılaştırmıştır. Sosyal hareketlilik yapısının açıklık ve esnekliğinin göstergesi olarak kol gücüne dayalı bedensel-manuel mesleklerden zihin gücüne dayalı manuel olmayan profesyonel mesleklere geçenlerin oranını karşılaştırmıştır. Manuel mesleklerden manuel olmayan profesyonel mesleklere geçenlerin oranı ABD'de %29, İsviçre'de %42, Fransa'da %30, Japonya %24, Almanya'da %19 ve Erzurum örneğinde Türkiye'de %28'dir. Zihin gücüne dayalı profesyonel mesleklerden kol gücüne dayalı bedensel mesleklere iniş ise sırası ile bu ülkelerde yüzde 20, 10, 18, 32, 29 ve Erzurum örneğinde Türkiye'de %22 olarak tespit edilmiştir (Kemerlioğlu, 1996).

Yukarıda değindiğimiz bu çalışmaların haricinde 2000’li yıllara kadar literatürde mesleki hareketlilik bağlamında hareketlilik çalışması yapılmamıştır. 2000’li yıllarda ise yerel düzeyde mesleki hareketlilikte önemli ipuçları sağlayan altı araştırma bulunmaktadır. İzmir’de Şengönül (2007), Malatya’da Korkmaz (2011) ve Çiçek (2011), Denizli’de Karaca (2012) ve Ankara’da Kalaycıoğlu ve Hızır (2008) ile Özdemir (2020) tarafından Türkiye genelinde çalışmalar yapılmıştır. Şengönül (2007), İzmir’de üst düzey profesyonel meslek sahibi doktor, mühendis, avukat ve öğretmenler ile yaptığı araştırmada %23’8 gibi bir oranla yaklaşık dörtte birinin babalarının üst düzey profesyonel mesleklerde çalıştığı sonucuna varmıştır. Üst düzey profesyonel meslek sahibi kişilerin %21,3’ünün babası memur (alt düzey profesyonel), %13,8’i esnaf ve sanatkâr, %12,9’unun babası işçi ve %18,3’ünün babasının da çiftçi olduğu görülmüştür. Şengönül’ ün beş kategorili meslek sınıflaması üst, orta ve alt olarak üç kategoriye indirildiğinde üst düzey profesyonel meslek sahibi kişilerin %45’i üst sınıf kökenli bir aileden gelirken %35’i esnaf, sanatkâr ve işçi gibi orta ve alt orta sınıf bir aileden ve %18,3’ü de çiftçilik kökenli ailelerden gelmektedir.

Yerel düzeyde bir diğer araştırma Korkmaz (2011) ve Çiçek’in (2011) yılında Malatya’da yaptıkları saha araştırmalarıdır. Korkmaz’ın vardığı sonuçlara göre Malatya merkezde baba mesleğini sürdürenlerin oranı hiçbir meslek grubunda %14’ü geçmemektedir ve sosyal hareketlilik açısından meslek etkili bir faktördür. Korkmaz serbest meslek grubu olarak adlandırdığı profesyonel mesleklerde çalışanların baba mesleği dikkate alındığında yaklaşık %55’nin işçi ve memur çocuğu olduğu sonucuna varmıştır. Fakat aynı araştırmada işsizlerin oranı %14,4 olarak tespit edilmiş ve işsizler her meslek grubundan kişileri kapsamıştır. Malatya’da yapılan diğer araştırmada ise Çiçek (2011) işçilerde mesleki kalıtım oranını %27, profesyonel beyaz yakalı işlerde %30, ticaret sınıfında %24 ve çiftçilikte %50 olarak tespit etmiştir. Üst düzey beyaz yakalı işlerde çalışan oğulların %25’i işçi, %10’u ticaret, %23’ü çiftçilik yapan ebeveynlerden gelmektedir. Çiçek, Malatya örneğinde herhangi bir sınıf katılışmasının olmadığını ve meslekler arasında geçişin canlı olduğunu belirtmiştir.

Karaca (2012) Denizli’de çocukların eğitim ve mesleki statü düzeyleri babalarinkine göre yukarı doğru büyük farklılık gösterirken, gelir düzeyleri arasındaki farkın ise daha düşük olduğunu tespit etmiştir. Bu farklılıklar anne ve çocuklar arasında ise daha da büyümektedir. Ortaya çıkan bu farklılıklar orta ve üst düzey meslek grubuna sahip bireylerin yüksek derecede bir kuşaklar arası yukarı sosyal hareketlilik yaşadıklarını göstermiştir. Tüm bu yerel düzeyde yapılan araştırma sonuçları Özcan’ın 30 yıl önce yaptığı klasik araştırma ile mukayese edildiğinde yukarı doğru mesleki hareketliliğin 2000’li yıllarda da devam ettiği görülebilir. Özdemir (2020) Türkiye genelinde yaptığı bir analizde ebeveynlerin mesleki statüsünün çocukların mesleki statüsü üzerinde etkisinin azaldığını tespit etmiştir. Özdemir, analizlerinde Türkiye’de yukarı doğru hareketlilik imkânlarının artma eğiliminde olduğu sonucuna varmış fakat daha kesin yargılara varabilmek için doğrudan ölçümlere ihtiyaç bulunduğunu belirtmiştir.

Hazır ve arkadaşları (2016) ile Kalaycıoğlu ve arkadaşları (2008) tarafından Ankara’da yürütülen araştırmalar, önceki çalışmalardan farklı çıkarımlar sunmaktadır. Bu araştırmacılara göre, Türkiye’deki makro değişimler, sosyal hareketliliğin en önemli belirleyicisi olmuştur. Gözlemlenen sosyal hareketlilik, ‘yapısal’ veya ‘mutlak hareketlilik’ özellikleri taşımaktadır. 1950-1980 yılları arasında Türkiye’de sosyal hareketliliğin yaşanmasında eğitim ve göç önemli bir etken olmuştur. Böylece, kent yaşamının sunduğu eğitim ve iş olanakları birçok göçmenin yukarı yönlü hareketliliğini desteklemiş ve bu fırsatlardan en çok erkek çocuklar yararlanmıştır. 1950-80’li yıllar arasında eğitim ve göçün yukarı yönlü hareketliliği destekleyen iki temel etken olduğu düşünülebilir. Böylece bu iki grubun daha erken dönemde göç eden veya kent kökenli, dolayısıyla kentin eğitim ve iş olanaklarından daha fazla yararlanan gruplar olduğu söylenebilir. Orta, alt-orta ve alt statü gruplarında yer alan kişilerin ise aşağı yönlü sosyal hareketliliği bu çerçevede değerlendirilebilir. Çünkü bu grupların göç sürecine daha geç katıldığı, bu nedenle de kentteki iş imkânlarından yararlanmanın daha zor hale geldiği bir döneme denk gelmiştir. Konuya genç kuşaklar

açısından bakıldığında ise işsizliğin arttığı, kayıt dışı sektörün genişlediği ve reel ücretlerde düşüş yaşandığı kayda alınmalıdır.

Mesleki statü ve eğitime ilişkin hareketlilikte üst, üst-orta ve orta statü gruplarında kuşaklar arası statü puanının yükseldiğini alt-orta ve alt statü gruplarında ise kuşaklar arası statü puanının düştüğünü tespit etmiştir. Avantajlı kesimler, sahip oldukları avantajları bir sonraki nesle başarı ile aktarabilmekte ve statü pozisyonlarını yeniden üretebilmektedir. Ancak alt-orta ve alt statü grupları, mesleki yapıdaki dönüşümün ve eğitim kurumlarının yaygınlaşmasının yarattığı fırsatlardan yeteri kadar istifade edemeyerek, mevcut statülerini bile koruyamayacak noktaya gelmişlerdir. Toplumsal hareketliliğin bir diğer önemli dinamiği olan mesleki statü ekseninde kadın erkek deneyiminin de farklılaşmıştır. Üç kuşak arasında statü puanı erkeklerde keskin bir şekilde artarken kadınlarda gerilemektedir. Bunun nedeninin kadınların düşük statülü işlerde ve ücretsiz aile işçiliği kategorisinde daha fazla bulunmalarıdır. Eğitim kitleleşmiş, buna bağlı olarak getirisi düşmüştür. Bireyler dede ve babalarına göre eğitim düzeylerini artırmışlardır ancak eğitimin piyasa dolayımı ile mesleki statüye dönüşme şansı azalmıştır. Gelecek kuşaklar için eğitimin getirisi düşmeye devam edecek ve eskiye göre yeni nesiller yukarı doğru hareketlilik açısından daha dezavantajlı olacaklardır (Hazır K. vd., 2016: 97-198).

Bourdieu'nün de Fransız toplumu için ifade ettiği üzere eğitim sistemi eşitsizlikleri meşrulaştırma işlevi görmektedir (Bourdieu & Passeron, 1990). Türkiye'de 1980'li yılların sonuna kadar üniversite eğitimi almak üst-orta ve üst gelir grubuna girmeyi sağlamıştır. Üniversite eğitiminin kitleleşmesi ile günümüzde üniversite diploması gelecekteki sosyal konum açısından lise diplomasının yerini almıştır. Diğer yandan orta öğretim sınav başarıları değerlendirildiğinde her yıl ilkokula başlayan yaklaşık bir milyon çocuğun %10'u iyi bir eğitimden geçerek üst düzey liyakat kazanmaktadır. Kalitesi yüksek eğitimden geçen ve üst düzey liyakate sahip en tepedeki yüz bin çocuk aynı zamanda sosyo-ekonomik ve kültürel sermayesi en üst

%10-15'lik grupta yer almaktadır. Orta ve yüksek öğretim sınav sonuçları eğitim ve kültürel sermayesi yüksek üst düzey grubun yurt içi ve dışında kalitesi yüksek üniversitelere gittikleri ve yüksek liyakat sergileyerek toplumun en tepesinde yer alan mevkilerde kendilerini yeniden ürettikleri tezini desteklemektedir. Eğitimde fırsat eşitliği çerçevesinde okullara eşit kaynak ayırmak da bir çözüm üretmemektedir. Çözüm alt gelir grubunun kaliteli bir meslek eğitiminden geçerek üretime ve girişimciliğe yöneltilmesi ve vasıflı bireylere dönüştürülmesi ile mümkün olabilir.

Yukarıda değinildiği üzere İngiltere, Amerika ve Türkiye arasında geçmişten geleceğe yönelik şu projeksiyonlarda bulunulabilir: Bu üç ülkede de sosyal hareketlilik kalıplarının birbirine yakın olduğu ortaya çıkmaktadır. Üç ülkede de sosyal hareketliliğin baskın biçimi, yukarı yönlü kısa mesafeli hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de yapısal hareketlilik daha baskın iken, Amerika ve İngiltere'de dolaşım hareketliliği daha öne çıkmaktadır. Bu durum, Türkiye'deki ekonomik krizlerin dezavantajlı grupların yukarı yönlü sosyal hareketliliğini engellediği, avantajlı kesimlerin ise bu durumdan pek etkilenmediğini göstermektedir. Ayrıca, bu araştırmalardan elde edilen bir diğer sonuç ise "eşitlikçi", "açık ve erişilebilir" ve "fırsatlar ülkesi" olarak tanımlanan Batılı gelişmiş endüstriyel ülkelerin, Türkiye'den daha esnek ve açık bir sosyal hareketlilik yapısına sahip olduğunun söylenemeyeceğidir (Kemerlioğlu, 1996). Ancak, gelecek projeksiyonlarında gerek Türkiye gerek İngiltere ve Amerika'da sosyal hareketlilikle ilgili kaygıların bulunduğu da dikkate alınmalıdır.

Özetle, 21. yüzyılın başına kadar pek çok insanın beklenti ve deneyimleri birbirini izleyen nesiller boyunca çiftçi bir dede, işçi veya hizmet sektöründe çalışan bir baba ve ardından profesyonel beyaz yakalı bir işte çalışan oğullar veya kızlardı. Pek çok kişi ebeveynlerinden daha liyakatli olduğu için değil daha yüksek vasıflı pozisyonlara ihtiyaç olduğu için yükselmiştir. Sernau'nun (2011) da ifade ettiği üzere bu eğilim batılı ülkelerde 1980'li yıllardan beri ortadan kalkmasa da zayıfladı. Değişen şey durgun ücretler ve küresel rekabetçi endişelerin olduğu yeniçağda, şu anda vasıflı ve beyaz yakalı istihdama başlayanların birçoğunun önceki nesillere göre daha fazla kazanç sağlayamayabileceğidir. Yukarı doğru mesleki hareketlilik artık her zamankinden daha fazla gelirin güvencesi de değildir.

5. Uluslararası Karşılaştırmalı Toplumsal Hareketlilik

Uluslararası karşılaştırmaların analizine döndüğümüzde 1960'lı yılların başından itibaren ulusal ölçekli büyük veri setleri ile batılı sanayileşmiş ülkelerde karşılaştırmalı araştırmalar yapılmaya başlandığı görülecektir. Bu dönemde sosyal hareketlilik eğilimlerine dair baskın görüş işlevselci modernleşme teorisinden türetilmiştir. Liberal modernleşme teorisi olarak da isimlendirilen işlevselci bakış açısına göre sanayi toplumlarında bilim ve teknolojinin gelişimi iş bölümünün yapısında değişmeye yol açmaktadır. Sanayileşme, kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesi bireylere coğrafi ve sosyal hareketliliğin yolunu açmakta ve başarının yolu eğitimden geçmektedir. Tüm bu gelişmelerin sonucunda orta sınıf yaygınlaşmakta, mutlak sosyal hareketlilik oranları yükselmekte ve yukarı doğru mutlak hareketlilik aşağı doğru mutlak hareketlilikten daha fazla bir yönde seyretmektedir. Endüstriyel toplumlarda eğitilmiş bireylere olan ihtiyaç genişlemekte ve farklı sosyal kökenlerden gelen bireylerin eğitim kurumlarından faydalanma fırsatları nispi olarak artmaktadır.

Endüstriyel toplumlarda artan bir şekilde bireylerin kim oldukları değil ne yapabildikleridir. Seçilme liyakate dayalı hale gelmekte ve bireylerin sosyal ve toplumsal kökenlerinin gelecek yaşamları üzerindeki etkisi azalmaktadır. Dolayısıyla nispi hareketlilik oranları veya farklı kökenlerden gelen bireylerin belirli hedeflere ulaşmak veya kaçınmak için eşit şartlarda rekabet etmesi mümkün olmaktadır. Tüm bu süreçlerin birbiriyle etkileşime girmesi çok sayıda alt tabaka üyelerinin istihdamına açık hale gelmektedir. Bu süreçlerin sonucunda sanayi toplumları giderek orta sınıf ya da en azından “orta-kitle” toplumları haline gelmektedir. Sonuç olarak, iş hayatında yukarı doğru hareketlilik aşağı doğru hareketlilikten daha olasıdır. Sanayileşme süreci ile “başarı” şansı herkes için istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Özetle, liberal modernleşme tezine göre endüstriyel toplumun gelişmesi ile hem mutlak hareketlilik oranlarının seviyesi hem de nispi oranlardaki eşitlik derecesi zamanla artma eğilimine doğru hareket etmektedir (Kerr, 1983; Parsons, 1960).

Sanayileşme ve liberal modernleşmeye dayalı işlevselci teoride ilk dikkate değer olan araştırma Lipset ve Zetterberg'in (1991) **LZ Hipotezi** olarak da isimlendirilen ve dokuz ülkeyi mukayese ettikleri çalışmadır. Lipset ve Zetterberg (1991) mesleki yapıdaki değişimler nedeniyle genel sosyal hareketliliğin sanayileşmiş ülkelerde giderek daha benzer hale geleceğini öne sürmüşlerdir. Bu hipoteze göre sanayileşme ve ekonomik genişleme belirli bir eşiği aştığında sosyal hareketlilik de görece yükselmektedir. Sosyal hareketliliğin genel örüntüsü çeşitli batılı ülkelerinin sanayileşmiş toplumlarında hemen hemen aynı gözükmektedir. Fakat daha sonra yapılan çalışmalarda bu yazarların hareketlilik hızlarındaki benzerliği abarttığı ve farklılıkların olduğu gösterilmiş ve bu tez fazla destek bulmayarak eleştirilmiştir.

Diğer araştırma sonuçlarına göre batılı sanayileşmiş ülkelerde genel olarak gözlenen hareketlilik oranları iddia edildiği kadar benzer değildir. Aynı şey sanayileşmiş ülkelerdeki yukarı doğru sosyal hareketlilik oranları için de söylenebilir. Aslında, sosyal hareketlilik ikinci dünya savaşından bu yana sanayileşmiş ülkelerin çoğunda değişmemiş gözükmektedir (Erikson & Goldthorpe, 1992, s. 346). Dolayısıyla sanayileşme arttıkça sosyal hareketliliğin de artacağı tezi kusurludur; çünkü bu tez ülkelerin kendine has tarihi, kültürel ve kurumsal bağlamının oynadığı merkezi rolü görmezden gelmektedir. Her şeyden önce sanayileşme süreci her ülkede aynı yolu izlememektedir. Tarihi ve siyasi koşullar ülke içindeki mesleki yapıyı ve hareketliliği şekillendirmede rol oynamaktadır (Grusky & Hauser, 2001). *LZ hipotezini* eleştirenlere göre, sosyal hareketliliğe giden yollar ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Sanayileşme ve sosyal hareketlilik arasında bulunan herhangi bir ilişki, büyük ölçüde ülke içindeki eşitsizlik sisteminin şekline bağlı olabilir ve bunlar ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Gelir eşitsizliği büyüdükçe alt katmanlarda olanların yukarı doğru hareketliliği de bir o kadar zorlaşmaktadır. Yukarı doğru sosyal hareketlilik eşitlikle bağlantılıdır ve eşitsizliğin devamlı arttığı bir ortamda yukarı doğru hareketliliğin de arttığını söylemek gerçekçi değildir. Bütün bunlar sanayileşmiş ülkelerde sosyal hareketlilikte farklılıklar beklememize neden olmaktadır (Grusky & Hauser, 2001).

Araştırmalar genel olarak, çoğu sanayi ülkesinde dolaşım hareketliliğinin oldukça tutarlı ve sabit olduğu sonucunu desteklemektedir. Örneğin, Kanada ve ABD arasında açıklık ve hareketlilik açısından pek bir fark bulunmamıştır. İngiltere ve ABD üzerine yapılan karşılaştırmalı araştırmalar, bu ülkeler arasında açıklık veya aşağı yönlü hareketlilik bakımından önemli kayda değer bir farklılık ortaya koymamıştır. Bu ülkelerde hareketlilikte belirgin bir eğilim yok gibi görünmektedir. Batılı kapitalist toplumdaki açıklık veya dolaşım miktarındaki karşılaştırmalı istikrar, bu ülkelerin sınıf yapısı ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle genel beklentiler, nispi oranlarda ve açıklıkta istikrarın devam etmesi yönünde olacaktır (Erikson & Goldthorpe, 1992).

İstikrar iddiasında bulunan bir diğer hipotezi Featherman, Jones ve Hauser (*FJH Hipotezi*) formüle etmişlerdir (Erikson & Goldthorpe, 1987). Hauser ve Featherman (1978) 33 bin kişi içeren bir örneklem ile sosyal hareketliliği mutlak ve nispi dolaşım hareketliliği olmak üzere iki eksenle çözümlenmiştir. *FJH Tezi* olarak da bilinen bu yaklaşımın sonuçlarına göre sanayileşmiş ülkelerde dolaşım hareketliliği kalıplarının temelde aynı olduğu, ancak yapısal hareketliliğin ulusal kalıplarının farklı olduğunu öne sürmüşlerdir. Hareketlilikte toplumlar arasındaki en büyük fark mutlak hareketlilik alanındadır. Erken sanayileşen ülkelerde mutlak hareketlilik daha fazladır ancak FJH hipotezine göre toplumdaki açıklık derecesinde de çok büyük benzerlikler vardır. Aralarındaki akışkanlık farkları vardır fakat bu farklar nispeten küçük olma eğilimindedir. FJH hipotezi örüntülerde temel bir benzerliğin bulunduğunu öne sürmüştür. Sosyal akışkanlıktaki farklılıklar en çok uç noktaları içeren karşılaştırmalarda orta çıkmaktadır. Erikson, İsviçre, İngiltere, İrlanda ve Polonya verilerini karşılaştırdığı sosyal akışkanlık karşılaştırmasında bu dört ülkede ebeveyni (babası) en üst sınıfta yer alan oğulların %60'nın da yine aynı sınıfta olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Tarım ve çiftçilik işlerinde çalışanlar için de aynı sınıfta kalma ihtimali diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur.

Erikson ve Goldthorpe'e (2001) göre, her ne kadar ampirik kanıtlarda kusurlu bir teori olarak kabul edilse de işlevselci paradigmaya dayalı

sanayileşme ve liberal teori kendi içinde mantıken tutarlı bir teoridir. Bu teorinin karşısında yer alan ve büyük ölçekli aşağı doğru sosyal hareketlilik tahmininde bulunan ve proleterleşmenin daha da yaygınlaşacağını iddia eden Marksist teori ve revizyonları öngörülerinde sanayileşme ve liberal teori kadar başarılı olamamıştır. Marksist proleterleşme teorisinden başka liberal görüşe karşı çıkan Sorokin'nin yaklaşımı da hala güncelliğini korumaktadır. Liberal görüşe yönelik daha radikal bir meydan okuma Marksist teoriden çok Sorokin'nin (1959) öncü çalışmalarından türetilmiştir. Sorokin LZ ve FJH hipotezi formüle edilmeden önce farklı şekillerde bu hipotezler üzerinde durmuştur.

Sorokin, çağdaş sosyal araştırmalarda olduğu kadar etnografik bir bakış açısı ile modern batı toplumlarında 18. yüzyıldan itibaren sosyal hareketlilik eğilimlerinin yükseldiği sonucuna varmıştır. Fakat sosyal hareketliliğin sanayileşme ile devamlı yükseldiği görüşünü reddetmiştir. Sorokin, bu durumun belirli bir tarihi aşamadan fazlasını temsil etmediğini savunmuştur. Bazı toplumlarda hareketlilik belirli dönemlerde artarken diğer dönemlerde azalmıştır. Sorokin, tarihi ve etnolojik veriler ışığında dikey hareketliliğin belirli bir daimî eğilime sahip olduğunu söylemenin hayli güç olduğunu iddia etmiştir (Karakaya, 2016). Genel olarak, daha fazla veya daha az hareketliliğe yönelik hiçbir 'kesin kalıcı eğilim' görülmemektedir. Uzun dönemde görülen şey sadece 'trendsiz' bir dalgalanmadır. Sorokin'e göre modern çağın farklılığından etkilenenler toplumların tarihi çeşitliliği hakkında çok az şey bilmektedir. Tarihi seyir içinde olan sadece büyük hareketsizlik döngülerinin yerini alan büyük dalgalanmalardır.

Sorokin, döngüsel yaklaşımı benimsemekte ve işlevselci liberal teorisinin emsalsiz olduğu varsayımına karşı çıkmaktadır. Sosyal hareketlilikte döngüsel görüşü tercih etmesinin temelinde hareketliliğin önündeki dini ve hukuki engellerin büyük ölçüde kaldırılmış olsa da eğitim seçilimi ve mesleki değerlendirme sistemleri gibi diğer engellerin daha şiddetli hale geldiğini düşünmektedir. Hareketlilik için bağlam sağlayan tabakalaşma sistemleri farklı güç ve yapıları ifade eden yapılarıdır ve bu nedenle de kendi kendini idame ettiren özelliklere sahiptir. Ayrıcalıklı mevkilere sahip

olanlar, onları hemen terk etmeyecekler ve ellerindeki üstün kaynaklardan faydalanacaklardır.

Sorokin, eğer hareketlilikte kalıcı bir eğilimin varlığı söz konusu olursa azalan bir eğilimde olacağını, üst düzey tabakaların kümülatif olarak zamanla daha kapalı hale geldiğini düşünmüştür. Toplumsal konum itibarı ile tepelere tırmanmada oldukça karmaşık bir seçme ve eleme mekanizması işlemektedir. Dikey hareketliliği sağlayan yukarıdaki kurumların aynı zamanda eleme ve bariyer işlevi gördüklerinin de altını çizen Sorokin'e göre, bulunduğu yerden en üst tabakaya ulaşmak isteyen pek çok insandan "çok az bir kısmı" bunu başarabilmektedir (Karakaya, 2016). Ayrıca, tüm tabakalaşma biçimlerinde bulunan içsel kapanma eğilimi hareketlilik oranları üzerinde tek etki değildir. Tüm tabakalaşma biçimlerinde bulunan içsel kapanma eğilimlerinin yanında dışsal faktörlerde hareketlilik oranlarında etkilidir. Sorokin, savaş, kıtlık, devrim, hızlı endüstriyel ve teknolojik değişimler gibi olağanüstü dönemlerde sosyal hareketliliğin artacağını iddia etmiştir. Sosyal hareketlilikte belirgin artışlar bir bütün olarak sosyal yapı bozulduğunda ortaya çıkar ve burada artan hareketlilik dışsal faktörlerin etkisinden kaynaklanmaktadır.

Yukarıda gözden geçirdiğimiz hareketlilik eğilimleri ile ilgili teoriler batılı ülkelerde yapılmış iki önemli ve büyük ölçekli çalışmanın sonuçlarına yönelik bağlamı sağlayacaktır. Sırası ile Erikson ve Goldhorpe'un (1992) *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies* isimli kitabı bugüne kadarki en kapsamlı karşılaştırmalı sosyal hareketlilik araştırmasıdır. Bu yazarlar, savaş sonrası dönemden 1970'li yıllara kadar toplam dokuz Avrupa ülkesinden (İngiltere ve Galler, Fransa, Almanya, Macaristan, İrlanda Cumhuriyeti, Kuzey İrlanda, Polonya, İskoçya ve İsveç) oldukça karşılaştırılabilir veriler kullanarak verileri analiz etmişlerdir. Ayrıca Avrupa dışındaki Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Japonya'yı da incelemelerine dâhil etmişlerdir. Üzerinde durulacak bir diğer geniş kapsamlı araştırma ise Richar Breen'nin (2005) *Avrupa'da Sosyal Hareketlilik (Social Mobility in Europe)* kitabıdır. Breen ülkeler arasındaki farkları ve zaman içindeki değişiklikleri analiz etmek için 20. yüzyılın son

30 yılı boyunca (1970-2000) 11 Avrupa ülkesinden (İngiltere, Fransa, İrlanda, Batı Almanya, Hollanda, İtalya, İsveç, Norveç, Polonya, Macaristan ve İsrail) 117 sosyal hareketlilik taramasını incelemiştir. Ayrıca analizlerine kadınları da dâhil ederek 25-64 yaş arasındaki kadın ve erkeklerin hareketlilik kalıplarını incelemiş ve Avrupa ülkelerinin sosyal hareketlilikte ne kadar benzer hale gelip gelmediğini sorgulamıştır.

Söz konusu bu iki büyük ölçekli çalışmada yukarıda bahsettiğimiz sanayileşme ve modernleşme tezi çerçevesinde LZ, FJH hipotezi, Marksist proleterleşme ve Sorokin'nin yönsüz dalgalanma tezi olmak üzere bu dört farklı sosyal hareketlilik teorisini de test etmişlerdir. Erikson ve Goldhorpe bu çalışmalarında mutlak ve nispi hareketlilik oranlarını dikkate alarak tarihi eğilimleri, sınıf yapısındaki değişimlerin hareketliliği nasıl etkilediğini incelemek için, nispi hareketlilik, akışkanlık, hareketli bireylerin genel oranı, yukarı ve aşağı doğru hareketlilik oranları, giriş ve çıkış yüzdeleri gibi oranları analiz etmişlerdir. İkinci dünya savaşından sonra 1970'e kadar Avrupa'nın ekonomik büyüme deneyimine odaklanmışlardır. Erikson ve Goldhorpe ilk önce mutlak hareketlilik eğilimleri ile ilgili olarak vardıkları sonuç kısaca özetlendiğinde üç eğilimi ortaya çıkarmışlardır:

1. Çiftçilik sektöründe kuşaklar arası hareketsizlikte düşüş,
2. Çiftçilik kökeninden sanayide kol gücüne dayalı istihdama doğru hareketlilikte bir artış ve
3. Çiftçilik ve kol gücüne dayalı mesleki kökenlerden hizmet sınıfı pozisyonlarında bir miktar iyileşme (Erikson & Goldthorpe, 2001: 359).

Erikson ve Goldhorpe araştırma sonuçlarında Sorokin ve işlevselci sanayileşme ve liberal teorinin iddiaları ile ilgili bu iki zıt görüşün de biraz yumuşatılmasını ima eden sonuçlara ulaşmışlardır. Fakat ortaya çıkan sonuçlarda ülkeden ülkeye gelişim evreleri farklılaşmış ve incelenen diğer tüm oranlardaki değişim yönsüz olmuştur. Bu nedenle Avrupa ülkelerinde genel olarak endüstriyel modellere doğru istikrarlı bir şekilde giderek artan hareketlilik tezine karşı çok az kanıt ortaya çıkarmışlardır. Giriş ve

çıkış tabloları net bir yakınlaşma göstermemiştir ve toplam hareketlilik oranlarında herhangi bir tutarlı artıştan söz etmenin zor olduğunu ifade etmişlerdir. Mutlak hareketlilik ile ilgili söylenebilecek en fazla şeyin yapısal değişim sonucu tarım sektöründe düşüş olduğunu vurgulamışlardır. Mutlak ve nispi sosyal hareketlilik oranlarındaki yönlü eğilimlere ilişkin liberal ve Marksist proleterleşme tezine dair düzenli bir eğilimden söz etmek oldukça zordur. Ampirik bulgular mutlak hareketlilik oranlarının eğilimsiz dalgalanmalar sergilediğini ve nispi oranların da istikrarı kanıtladığını göstermektedir.

Erikson ve Goldthorpe (2001) mutlak oranlarla ilgili olarak liberal teorisyenlerin varsaydığı bir düzenliliğin olduğunu söylemenin oldukça güç olduğunu belirtmişlerdir. Bu yazarlara göre tarihsel bir düzeyde tanımlanmış bir dizi gelişim aşamasına ülkelerin karşılaştığı pek çok başka realiteler izin vermemektedir. Sanayileşme ilerledikçe farklı ülkelerin emek güçlerinin yapısı da değişecektir. Bu açıdan bazı genel değişim eğilimleri belirlenebilse de değişimin meydana gelme hızı ve değişimin farklı yönlerinin zaman içinde ayrılma ve örtüşme dereceleri vakadan vakaya farklılık arz etmektedir. Avrupa sanayileşme deneyimi emek güçlerinin gelişiminin izleyebileceği yolların çeşitliliğini göstermektedir. Liberal sanayileşme teorisinin hesaba katmadığı ulusal sınıf yapılarının tarihi oluşumu, erken veya geç sanayileşme, uluslararası politik ekonomi, hükümetlerin karşılaştığı iç ve dış baskılar mutlak hareketlilikte önemli rol oynamaktadır. Ülkelerin tarım tarihlerine bakıldığında da tarımsal daralmanın hızı ve zamanlaması uluslararası ticaret ilişkilerinde hangi konumda olduğuna da bağlıdır. Bu nedenle hareketliliğin yapısal bağlamlarının değişkenliği görüldüğünde, mutlak hareketlilik oranlarının zaman içindeki hareketinin eğilimsiz olarak görüldüğü şaşırtıcı olmayacaktır. Bu tür oranlardaki değişiklikler çeşitli dış ve iç koşulların etkileşimine maruz kaldığı için aslında beklenmesi gereken şey Sorokin'nin önerdiği gibi 'eğilimsizlik'tir. Avrupalı ekonomik ve sosyal tarihçiler de sanayileşme sırasında sosyal hareketlilikte sürdürülebilir bir büyüme fikrini reddederken, hareketlilik düzeylerini etkileyen çok sayıda faktörü vurgulamışlardır. Gelişim aşamaları yerine, Avrupa sanayileşmesinin meydana geldiği dönem içinde hem yükselen hem de düşen ha-

reketliliğin bir dizi farklı 'dönem' veya 'aşama'sını ampirik olarak kurmaya çalıştılar (Erikson & Goldthorpe, 2001: 346-347).

Nispi hareketliliğin seyrine döndüklerinde çok farklı bir durumla karşılaşmışlardır. Bu durumda da liberal teorinin öngörülerinin tutmadığını ifade etmişler ve daha fazla eşitlik yönünde beklenen değişim yerine temel bir istikrarın olduğu sonucuna varmışlardır. Nispi oranlardaki kaymaları bazı durumlarda tespit eseler de çok sınırlı büyüklükteydi ve dalgalanmadan çok salınım söz konusudur. Liberal teori rasyonel seçim ile nispi oranların daha çok eşitlik yönünde değişeceğini varsaymaktadır. Tek başına sanayileşme sürecinin rasyonel seçilimi de beraberinde getirip daha fazla akışkanlık ve eşitliğe doğru bir artışın olacağı beklentisi veriler ile desteklenmemektedir. Söz konusu akışkanlık ve eşitlikteki artış ekonomik, kültürel ve sosyal kaynaklarda eşitliği sağlamakla mümkündür. Özetle, genel ve karşılaştırmalı bir anlamda ne sanayi öncesi toplumlardan modern sanayi toplumlarına geçişte birbirine zıt kutupta yer alan Liberal ve Marksist teori doğrulanmamıştır. Sosyal hareketliliğin bir trendi ve bir bakıma geçmişi yoktur. Amerikan toplumu Avrupa toplumlarından belirgin bir biçimde daha akışkan değildir. Ne Avustralya gibi yeni bir toplum, ne de Japonya gibi ekonomik açıdan başarılı bir toplum ya da Macaristan ve Polonya gibi sosyalist geçmişi olan ülkeler istisnai olarak akışkan değildir. Elbette farklılıklar vardı ancak bunlar sistematik değildir (Erikson & Goldthorpe, 2001: 363-364).

Yukarıda bahsettiğimiz Erikson ve Goldthorpe'nin araştırmaları savaş sonrası dönemden 1970'li yıllara doğru verileri kapsarken Breen'nin analizleri 1970-2000 yıllarını kapsamaktaydı. Breen bu araştırmasında sosyal hareketlilik hakkında uzun süredir devam eden teorileri sorguladı. Breen bu çalışmasında ülkeler arasındaki sınıf yapıları ve mutlak hareketlilik oranları bakımından artan bir benzerliğin olduğu sonucuna varmıştır. Bir diğer ifade ile çalışmada Avrupa ülkeleri artık sınıf kökenleri ve varış yerleri arasındaki akışları bakımından otuz yıl öncesine göre daha fazla benzenmektedir. Bununla birlikte, nispi oranlardaki sosyal akışkanlık bakımından ülkeler arasındaki farklılıklarda bir azalma yoktur. Erikson ve Goldthorpe

mutlak hareketlilikte trendsiz dalgalanma ve yönsüzlük, nispi oranlarda ise istikrar bulmuştur. Fakat Breen mutlak hareketlilikte artan bir benzerlik tespit ederken nispi hareketlilikte eşitliğe doğru giden bir eğilim yoktur.

Ekonomik gelişme ve sosyal akışkanlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu iddia eden liberal modernleşme teorisini destekleyen bir kanıt yoktur. Diğer makro sosyal hareketlilik teorilerini de destekleyen bir kanıt bulmak zordur. Breen, ayrıca alternatif bir teorik perspektif de sunmamıştır. Ülkeler arasında mutlak hareketlilik oranları ile ilgili olarak, bu ülkelerin sınıf yapılarının ve sınıflar arasındaki kuşaklar arası akışların (giriş ve çıkış hareketlilik tabloları) daha benzer hale gelmesi nedeniyle ülkeler arasındaki eğilimlerde kademeli bir yakınsama vardır. Bu süreçte çiftçiliğin uzun süredir ekonomide ana sektör olarak varlığını sürdürdüğü ülkelerde tarım sektöründe düşüş, sınıf yapısının tepesinde bulunan hizmet sektöründe büyüme ve vasıfsız el emeğindeki düşüş rol oynamıştır. Breen, sosyal hareketlilik araştırmacılarının mutlak hareketlilik pahasına nispi hareketliliğe daha çok odaklandıklarını ifade ederek mutlak ve nispi hareketlilik arasında dengeli bir bakış açısının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Breen'in çalışması yukarıda bahsettiğimiz Erikson ve Goldhorpe'nin vardığı sonuçtan oldukça farklıdır. Toplanan verilerdeki zaman farklılığı, incelenen kuşakların yaş ve yaşadıkları dönemin özel şartları olabilir (Breen, 2005).

Sonuç

Bu çalışmada sosyal hareketlilik, yapısal ve dolaşım hareketliliği ile giriş-çıkış tabloları bağlamında ele alınmış ve örnek tablolar üzerinden ölçüm yöntemleri detaylandırılmıştır. İngiltere, Amerika ve Türkiye'de son 50 yıl içinde yapılan sosyal hareketlilik araştırmalarının sonuçları özetlenmiş ve uluslararası karşılaştırmalı hareketlilik analizleriyle geniş bir perspektif sunulmuştur. Bulgular, sosyal hareketlilik çalışmalarının modern toplumların doğasını ve sınıf yapısını anlamada güçlü bir araç olduğunu doğrulamaktadır. Ancak bu alanda kullanılan sınıf kategorilerinin kapsamı ve kadınların araştırmalara dâhil edilmemesi gibi sınırlılıklar sebebiyle eleştirilmektedir. Bununla birlikte, kadınların hareketlilik kalıplarının er-

keklerle benzer olduğunu gösteren sonraki bulgular, bu eleştirileri kısmen yanıtlamaktadır.

Sosyal hareketlilik, topluma o toplumun açıklığı ve liyakat sisteminin işleyişi hakkında önemli bilgiler sunar. Modern toplumlarda başarıya dayalı yukarı yönlü hareketlilik genellikle toplumsal bir değer olarak görülmektedir. Fakat toplumsal eşitsizliğin yüksek olduğu bir toplumda en alttaki gruplar, kendileri için değilse bile çocukları adına umutlarını kaybettiklerinde sistemin meşruiyetine meydan okuyabilirler. Bu gibi durumlarda toplumsal çatışma, yabancılaşma ve istikrarsızlık riski ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla alt sınıfların yukarı yönlü hareketliliğinin sağlanması, toplumsal adaletin yanında yönetici sınıfların ve elitlerin istikrarı sağlamaları bakımından da kritik derecede önemlidir.

Gelişmiş ülkelerdeki hareketlilik kalıpları incelendiğinde mesleki mirasın en üst ve en alt sınıflarda yüksek olduğu görülmektedir. En alt mesleklerden en üste tırmananların oranı %10-15 arasında değişirken, en üst mesleklerde mesleki kalıtım oranı yaklaşık %60'tır. Buna karşın en üst pozisyonların artması ve üst sınıfların alt sınıflara göre daha az çocuk sahibi olma eğilimi, yukarı yönlü hareketliliği kısmen kolaylaştırmaktadır. Genel olarak, sosyal hareketlilik hem yukarı hem de aşağı kısa mesafeli hareketlilikle sınırlıdır. 1970'lerde sanayileşmiş ülkelerdeki hareketlilik kalıpları nispeten istikrarlı olsa da çiftçilik işlerinin keskin bir şekilde azalmasıyla bu meslekte istisna olarak kalmıştır.

Türkiye'deki sosyal hareketlilik düzeyinin ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerle benzerlik gösterdiği, ancak hareketliliğin büyük ölçüde köyden kente göç, kentleşme, endüstrileşme ve ekonomik kalkınma gibi yapısal değişikliklerden kaynaklandığı saptanmıştır. Sonuçlara göre Türkiye'de yapısal hareketlilik bir miktar yüksek seyrederken, ABD ve İngiltere'de dolaşım hareketliliği öne çıkmaktadır. Bunun yanında 1980 ve 1990'lı yıllarda orta düzey işlerin azalması, gelir eşitsizliğinin artması ve düşük ücretli işlerde görülen büyüme, sosyal hareketlilik hızının yavaşlamasına ve aşağı yönlü hareketliliğin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Türkiye'de ise eğitimde fırsat eşitsizliğinin derinleşmesi, yukarı yönlü hareketliliği sınırlandırmış

ve aşağı yönlü eğilimleri artırmıştır. Türkiye’de son yıllarda eğitimde fırsat eşitsizliği mesafesinin yükselmesi ile sosyal hareketliliğin yavaşlamaya başladığını öne süren araştırma sonuçları bulunmaktadır

Son olarak, kapsamlı veri setlerine dayalı ulusal ve uluslararası hareketlilik araştırmaları, dönemin ekonomik ve sosyal koşullarına bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde bu bulguların Liberal teori ve Marksist teorinin varsaydığı düzenliliğe tam anlamıyla uymadığı gözlenmektedir. Uzun vadede, yapısal hareketlilikte yönsüz dalgalanmalar, sanayileşmiş ülkelerde belirli dönemlerde yakınsama ve dolaşım hareketliliğinde göreceli istikrar gözlemlenmiştir. Kuşaklararası gelir hareketliliği konusuna özellikle son 20 yılda sosyologların ve iktisatçıların ilgisi artmıştır. Sosyal hareketlilik kalıplarının açıklanması, dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerini dikkate almayı gerektiren karmaşık süreçler içermektedir. Bu nedenle sosyal hareketlilik, yalnızca bir toplumun sınıf yapısını değil, aynı zamanda ekonomik eşitsizliklerin yarattığı sistemsel etkileri de anlamada önemli bir araç olmaya devam edecektir. Bu çalışmada, sosyal hareketlilik dinamikleri üzerine kapsamlı analizler yapılmış olsa da çeşitli kısıtlılıklar mevcuttur. İlk olarak çalışmanın temel verilerinin mevcut literatüre ve geçmiş araştırmalara dayanması çalışmayı güncellik bakımından sınırlandırabilir. Ancak bu çalışmaların uzun yıllar yapılmasına rağmen kalıplarda keskin değişimlerin olmaması bu kısıtın etkisini azaltmaktadır. Sosyal hareketliliğin eğitim politikaları, gelir eşitsizliği ve istihdam stratejileriyle ilişkilendirilmesi, politika yapımcılar için rehber niteliğinde yeni bulgular ortaya koyabilir.

Kaynakça

- Aaronson, D., & Mazumder, B. (2008). Intergenerational Economic Mobility in the United States, 1940 to 2000. *Journal of Human Resources*, 43(1), 139-172.
- Aral, S. (1980). Social Mobility in Turkey. İçinde A. Ulsan & E. Özbudun (Ed.), *The political economy of income distribution in Turkey*. Holmes [and] Meier.
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. Wiley.
- Boddin, D. (2016). The Role of Newly Industrialized Economies in Global Value Chains. *IMF Working Papers*, Article 2016/207. <https://ideas.repec.org/p/imf/imfwpa/2016-207.html>
- Boratav, K. (1995). İstanbul ve Anadolu'dan sınıf profilleri. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (1990). *Reproduction in education, society and culture* (2nd ed. / preface to the 1990 edition by Pierre Bourdieu). SAGE and [Amazon].
- Breen, R. (Ed.). (2005). *Social Mobility in Europe*. Oxford University Press.
- Breen, R., & Rootman, D. (2009). *Social Mobility*. İçinde J. Manza & M. Sauder (Ed.), *Inequality and society: Social science perspectives on social stratification* (1st ed). Norton.
- Bulutay, T., Timur, S., & Ersel, H. (1971). *Türkiye'de gelir dağılımı, 1968* (1. Baskı). Sevinç Matbaası.
- Çiçek, A. (2011). *Malatya'da meslek yapısı ve sosyal hareketlilik* [Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Domhoff, G. W. (2006). *Who rules America? Power and politics, and social change* (5th ed). McGraw-Hill.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1987). Commonality and Variation in Social Fluidity in Industrial Nations. Part I: A Model for Evaluating the "FJH Hypothesis". *European Sociological Review*, 3(1), 54-77.

Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (1992). *The constant flux: A study of class mobility in industrial societies*. Clarendon Press and Oxford University Press.

Erikson, R., & Goldthorpe, J. H. (2001). *Trends in Class Mobility: The Post-War European Experience*. İçinde *Social Stratification, Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*, Second Edition (2. bs, ss. 344-372). Routledge.

Featherman, D. L., & Hauser, R. M. (1978). *A Refined Model of Occupational Mobility*. İçinde *Social Stratification* (4. bs). Routledge.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ayraç Yayınları. İstanbul

Goldthorpe, J. H. (2013). *Understanding – and Misunderstanding – Social Mobility in Britain: The Entry of the Economists, the Confusion of Politicians and the Limits of Educational Policy*. *Journal of Social Policy*, 42(3), 431-450. <https://doi.org/10.1017/S004727941300024X>

Goldthorpe, J. H., Llewellyn, C., Payne, C., Goldthorpe, J. H., Llewellyn, C., & Payne, C. (1987). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain* (Second Edition, Second Edition). Oxford University Press.

Gregory, M., Chen, E., & Brody, G. H. (2014, Ocak 4). *Can Upward Mobility Cost You Your Health?* *The New York Times - Opinionator*. <https://archive.nytimes.com/opinionator.blogs.nytimes.com/2014/01/04/can-upward-mobility-cost-you-your-health/>

Grusky, D. B., & Hauser, R. M. (2001). *Comparative Social Mobility Revisited: Models of Convergence and Divergence in 16 Countries*. İçinde *Social Stratification, Class, Race, and Gender in Sociological Perspective*, Second Edition (2. bs). Routledge.

Hazır K., I., Çelik, K., & Kalaycıoğlu, S. (2016). *Kuşak-ıç i ve Kuşaklararası Toplumsal Hareketliliğin Yörüngesi: Ankara İli Örneği*. *Istanbul University Journal of Sociology*, 36(1), 175-205. <https://doi.org/10.16917/sd.68905>

Heath, A., & Zhao, Y. (2019). Occupational mobility in developing countries: Conceptual issues and empirical findings (Social mobility in the Global South – concepts, measures, and determinants.) [WIDER Working Paper]. UNU-WIDER. <https://doi.org/10.35188/UNU-WIDER/2019/732-3>

Hertz, T. (2007). Trends in the Intergenerational Elasticity of Family Income in the United States. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 46(1), 22-50. <https://doi.org/10.1111/j.1468-232X.2007.00456.x>

Hout, M. (1983). *Quantitative Applications in the Social Sciences: Mobility Tables*. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412985086>

Hout, M., & Hauser, R. M. (1992). Symmetry and hierarchy in social mobility: A methodological analysis of the CASMIN model of class mobility. *European Sociological Review*, 8(3), 239-266. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.esr.a036640>

Kalaycıoğlu, S., Kardam, F., Rittersberger-Tılıç, H., Çelik, K., & Türk-yılmaz, A. S. (2008). Ankara Kent Merkezinde Toplumsal Tabakalaşma, Hareketlilik ve Sosyo-Ekonomik Statü Araştırması (Araştırma Raporu SOBAG 104 K 039; s. 182). Ortadoğu Teknik Üniversitesi. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/49643>

Karaca, F. (2012). Toplumsal yapıda görülen kuşaklar arası sosyal hareketlilik: Denizli ili örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 162(162), Article 162. <https://doi.org/10.20296/tsad.31803>

Karakaya, M. F. (2016). Son Klasik, İlk Modern: Pitirim Aleksanroviç Sorokin ve Toplumsal Hareketlilik. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 36(1), Article 1.

Kasnakoğlu, Z. T. (1975). *Distribution in Turkey: A Study of the Determinants of Male Earnings Differentials in 1968* [Ph.D. thesis]. University of Wisconsin.

Kemerlioğlu, E. (1996). *Toplumsal tabakalaşma ve hareketlilik*. Saray Kitabevleri.

Kerbo, H. R. (2006). *Social stratification and inequality: Class conflict in historical, comparative, and global perspective* (6th ed). McGraw-Hill.

Kerr, C. (1983). *The Future of Industrial Societies: Convergence Or Continuing Diversity?* Harvard University Press.

Korkmaz, D. D. A. (2011). Sosyal Hareketlilik: Eğitim ve Mesleğin Sosyal Hareketliliğe Etkisi. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 31, Article 31.

Lipset, S. M., & Bendix, R. (1991). *Social Mobility in Industrial Society*. Transaction Publishers.

Major, L. E., & Machin, S. (2018). *Social mobility and its enemies*. Pelican, an imprint of Penguin Books.

Özcan, Y. Z. (1983a). *Social Stratification and Social Mobility in Turkey* [Ph.D. thesis]. The University of Chicago.

Özcan, Y. Z. (1983b). The educational status attainment process, male urban population 1968. *Journal of Human Sciences*, 2(1), 59-78.

Özcan, Y. Z. (1988a). Occupational Attainment Process in Turkey. *Journal of Human Sciences*, 7(2), 103-132.

Özcan, Y. Z. (1988b). Occupational Structure and Social Mobility in Turkey, 1968. *METU Studies in Development*, 15(1-2), 151-182.

Özdemir, C. (2020). Türkiye’de Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketliliğin Meslekler Üzerinden Ölçümü. *Journal of Economy Culture and Society*, Özel Sayı 1 / Supplement 1, Article Özel Sayı 1 / Supplement 1. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0053>

Parsons, T. (1960). *Structure and Process in Modern Societies*. Free Press.

Rothman, R. A. (2015). *Inequality and Stratification: Race, Class, and Gender*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315662794>

Sernau, S. (2011). *Social Inequality in a Global Age* (3rd Edition). Pine Forge Press.

Solon, G. (1992). Intergenerational Income Mobility in the United States. *The American Economic Review*, 82(3), 393-408.

Sorokin, P. A. (1959). *Social and Cultural Mobility*. Free Press.

Sönmez, A. (2007). The Transformation of Occupational Structure and Chances for Mobility in Turkey in the Context of Studies on Social-Class Mobility. *BILIG*, 41(41).

Sönmez, A. (2020). Yapısallaşmış Toplumsal Eşitsizlikleri Tarif Etme ve Yorumlamada Bir Araç Olarak Toplumsal Hareketlilik Oranlarını Hesaplama Yöntemleri. *İnsan ve Toplum*, 10(4), 41-75.

Şengönül, T. (2007). Toplumumuzda eğitimin dikey sosyal hareketliliğe etkisi. *Sosyoloji Dergisi*, 19(1), 171-208.

Turner, R. H. (2001). *Sponsored and Contest Mobility and the School System. İçinde Social Stratification, Class, Race, and Gender in Sociological Perspective, Second Edition* (2. bs). Routledge.

Varlıer, O. (1982). Türkiye’de kazanç eşitsizliklerinin nedenleri. *Gazi Üniversitesi*.

Wilson, W. J. (1996). When Work Disappears. *Political Science Quarterly*, 111(4), 567-595. <https://doi.org/10.2307/2152085>

Wright, E. O. (1997). *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge University Press.

Extended Summary

This article discusses the basic concepts, terms and methodological approaches used in social mobility research and explains how calculations are made through an example mobility table. In this study, structural mobility, circulation mobility and entry-exit tables are analyzed; concepts and measurement techniques are explained through a social mobility table conducted in the UK. In this framework, the findings of social mobility studies conducted in the UK, the US and Turkey are discussed within the framework of structural and circulation mobility dimensions and future projections are evaluated. In the last section, the findings of two large-scale international social mobility studies covering the last 60 years of the post-war period are analyzed and the predictions of social mobility theories are examined. In the discussion and conclusion section, all findings are summarized and recommendations for the future are presented.

Social mobility research plays a critical role in understanding social stratification systems. In terms of time, social mobility is categorized into two categories: intra-generational and intergenerational. Intergenerational social mobility refers to the relationship between the socio-economic position of parents and the position their children will attain as adults. Intergenerational mobility reflects the extent to which individuals move up or down the social ladder compared to their parents. The first important distinction in social mobility is between horizontal and vertical mobility. Horizontal social mobility refers to the movement of individuals between equivalent occupational statuses. This type of mobility is observed when an individual moves to a different job position without changing his or her social position. In contrast, the main focus of interest in stratification studies is on vertical social mobility, which occurs when an individual's occupational status rises or falls.

Sociologists also distinguish between structural mobility and circulation mobility. In the English literature, structural mobility is referred to as absolute mobility and circulatory mobility as exchange, relative-relative or relative mobility. The mobility we see in social mobility

tables is basically the result of two basic processes: structural/absolute mobility and change/circulation mobility. Structural mobility (absolute mobility) can be defined as the amount of mobility resulting from changes in the occupational structure. Structural or absolute social mobility looks at the total number of people moving from one social class to another. It is also known as structural mobility as it deals with structural changes in society. Structural mobility is concerned with patterns and rates of mobility in society. Circulation mobility, on the other hand, examines the relationship between the class origins of individuals in society and their current occupational position. Circulation mobility is sometimes referred to in the literature as exchange-relative, relative mobility and social fluidity. Circulation mobility is based on the comparison of the chances of being in one target class compared to another among people from different class backgrounds. Circulation mobility is the mobility possible within the existing occupational structure and is the amount of mobility explained by movements of change in the occupational structure. In social mobility research, odds ratios are often used to analyze inequalities in access to class goals for individuals from different class backgrounds.

Social mobility is measured by inflow and outflow tables. This is done by calculating and interpreting percentages in row and column directions from a cross-tabulation of father's occupation and son's occupation. The inflow table is a cross tabulation of the father's past occupation and the current occupation of the son or daughter. The entry table categorizes sons or daughters into occupational categories and examines the percentage distribution corresponding to each occupational category. The Entry Table describes the occupational family backgrounds of people hired in various occupational positions. The Exit Table

conceptually categorizes fathers into occupational categories and examines occupational distributions by the percentage of sons or daughters. The primary focus of exit tables is the degree of occupational inheritance, while the primary focus of entry tables is the degree of occupational recruitment from other occupational backgrounds. An exit table tells

the chances of a person entering a particular target class, given that they started in a particular starting class. An exit table shows the extent to which careers are influenced by class background. In other words, an exit table asks “where did they go?” while an entry table asks “where did they come from?”. The exit table calculates the percentages between rows and the entry table calculates the percentages between columns.

A brief summary of social mobility studies conducted in the UK, the US and Turkey shows that social mobility patterns are similar. The dominant form of social mobility in the three countries until the beginning of this century has been upward short-distance social mobility. In Turkey, structural-induced mobility such as rural-urban migration, urbanization, industrialization and economic development is more dominant, whereas in the US and the UK mobility rates are higher. However, studies conducted since the beginning of the new century indicate that it will decrease in the UK, the US and Turkey compared to the past. In these countries, the extent of income inequality has been increasing over the last 30 years, low-paid jobs have been growing and income mobility has been declining.

Finally, national and international mobility studies based on comprehensive data sets have varied depending on the economic and social conditions of the period. When the findings are analyzed, it is observed that these findings do not fully comply with the regularity assumed by Liberal theory and Marxist theory. In the long run, non-directional fluctuations in structural mobility, convergence in industrialized countries in certain periods and relative stability in circulation mobility have been observed. Intergenerational income mobility has received increasing attention from sociologists and economists, especially in the last 20 years. Explaining social mobility patterns involves complex processes that require taking into account the economic, social and cultural dynamics of the period. Social mobility will therefore continue to be an important tool for understanding not only the class structure of a society but also the systemic effects of economic inequalities.